

KRUGOVI DETINJSTVA

časopis za multidisciplinarna istraživanja detinjstva

Broj 3, 2014.

ISSN (online): 2334-7929

**Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača
Novi Sad**

SADRŽAJ

Naučni i stručni članci

Milan M. Mišković

- 3** SVAKODNEVNI ŽIVOT IZ PERSPEKTIVE PREDŠKOLSKOG DETETA

Otilia Velišeg Braško, Svetlana Lazić

- 23** AKTIVNOSTI PORODICA ČIJA SU DECE DRUGAČIJA

Svetlana Lazić

- 35** STANJE DEČJIH PRAVA U VOJVODINI IZ UGLA ZAŠTITNIKA GRAĐANA

Mirjana Matović

- 47** MUZIKA KAO SAVREMENI OBRAZOVNI MEDIJ

Erne Sabo

- 52** MOTORIČKE SPOSOBNOSTI DEVOJČICA I DEČAKA PREDŠKOLSKOG UZRASTA KAO REZULTAT SVAKODNEVNOG TELESNOG VEŽBANJA

Prikazi

Vesna Colić

- 59** PSIHOLOGIJA DETINJSTVA I ADOLESCENCIJE

Lada Marinković

- 62** PERSPEKTIVE RAZUMEVANJA DETINJSTVA I IMPLIKACIJE NA PRAKSE

Milan M. Mišković

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad

milanmiskovic48@gmail.com

UDK: 159.942.2-053.4

316.6-053.4

SVAKODNEVNI ŽIVOT IZ PERSPEKTIVE PREDŠKOLSKOG DETETA

Sažetak: U radu su prikazani rezultati empirijskog istraživanja iskustava dečjeg svakodnevnog života koji doživljavaju u dva društvena okruženja, porodici i dečjem vrtiću. Pojam svakodnevnog života upotrebljava se u smislu nivoa stvarnosti koji čini kontekst prakse detinjstva. Cilj istraživanja bio je interpretativni, tj da se opiše praksa svakodnevnog života iz perspektive samoga deteta, uz primenu kvalitativnog pristupa i metodologije. Primenjena je deskriptivna metoda i tehnike intervjuisanja i posmatranja. Intervjuisano je šesnaestoro dece, uzrasta od pet, šest i sedam godina, njihovi roditelji i četiri vaspitačice. Posmatranjem su prikupljena iskustvena obaveštenja o svakodnevnim aktivnostima u dečjem vrtiću. Rezultati istraživanja pokazuju da su deca predškolskog uzrasta aktivni učesnici svakodnevnog života i da imaju razvijenu sliku porodičnog i neposrednog institucionalnog okruženja. Dečja kompetencija, opažanje socijalnog okruženja i konstituisanje interakcija na osnovu tih opažanja, predstavljaju osnovu na kojoj deca predškolskog uzrasta oblikuju vlastiti svet.

Ključne reči: svakodnevni život, predškolsko dete, praksa detinjstva, porodično okruženje svakodnevnog života deteta, dečja svakodnevnica u institucionalnom okruženju.

Uvod

U ovom radu dominira sociološki pristup, što je rezultat saznanja da je detinjstvo društveno konstruisani oblik prakse u svakodnevnom životu deteta. Namera autora je da u kontekstu sociologije detinjstva, na osnovu intervjua sa decom i posmatranja svakodnevnih aktivnosti u dečjem vrtiću, ispita neke odlike prakse svakodnevnog života predškolske dece iz njihove vlastite perspektive. Polazni

postulat proučavanja i istraživanja jeste saznanje da je dete subjekt prakse svakodnevnog života u svom porodičnom i neposrednom institucionalnom okruženju. U sagledavanju svakodnevnog života predškolske dece, uloge roditelja i vaspitača svode se na najmanju, neophodnu meru. Nezrelost predškolske dece tretira se kao biološka činjenica dečjeg života, koja ne utiče na shvatanje o deci kao kompetentnim akterima, sposobnim da sagledaju porodicu, vršnjake, dečji vrtić, socijalne interakcije, i da iz vlastite perspektive izraze mišljenje o poželjnom kvalitetu svog življenog okruženja.

Navedeni pristup omogućava da se deci dà glas, tako što će se ona proučavati po njihovom vlastitom pravu, nezavisno od interesovanja odraslih. Kao što u prikazu nove paradigme detinjstva kažu Alan Praut i Alison Džejms (Alan Prout and Allison James), „deca jesu i treba ih posmatrati kao aktivne u konstruisanju i određivanju svog vlastitog društvenog života, života ljudi oko njih i društva u kome žive” (Praut i Džejms, 2004: 52).

Teorijsko i operacionalno određenje predmeta istraživanja

Svakodnevni život kao empirijska univerzalija

Svakodnevni život je uvek postojao i uvek će postojati. U svakodnevnom životu čovek stiže primarno ljudsko iskustvo i kao individua i kao deo zajednice, pre svega porodice. U njemu se čovek primarno ispoljava kao biće potreba koje te potrebe zadovoljava u skladu sa određenim društvenim normama i vrednostima (Vujadinović-Milinković, 1995). U uslovima društvene krize i tranzicije, ili šire posmatrano krize modernosti, svakodnevni život je postao problematičan (ne više samorazumljiv i jednoznačan), usled čega se nametnuo kao tema. Svakodnevni život je okvir za praksu detinjstva ali i detinjstvo je praksa svakodnevnog života.

U ovom istraživanju pojam svakodnevnog života upotrebljavamo u smislu nivoa stvarnosti koji čini kontekst ili okvir prakse detinjstva. Osnovne dimenzije svakodnevnog života u ovom značenju čine: *konkretna događanja* u svakodnevici, *pojedinačni akter* kao analitički fokus svakodnevnog života, *vreme* svakodnevnog života, *prostor* svakodnevnog života, *praksa* ili *akcija* u svakodnevnom životu i *ponavljanje* i *rutina* (rutinizacija) svakodnevnog života (Spasić, 2004: 10–11; Tomanić, 1997: 15–16).

Sociologija svakodnevnog života kao polaznu tačku svoje analize uzima posmatranje *konkretnih situacija* i *događaja* u svakodnevici. U tom smislu ona čini otklon od kategorijalnog načina mišljenja u sociologiji, koji unapred pretpostavlja da jedna društvena grupa stvarno postoji zato što njeni pripadnici imaju veći broj zajedničkih objektivnih svojstava. U tom smislu sociologija svakodnevnog života „strukture” posmatra kao način neprestanog konstituisanja i rekonstituisanja u procesu delovanja ljudi kao pojedinačnih aktera.

Sledeće obeležje sociološkog pristupa proučavanju i istraživanju svakodnevnog života jeste analitička usredsređenost na *pojedinačnog aktera* i njegove bliske, ponovljive odnose. Kao što kaže Salvador Huan (Juan, 1995: 107) „jedino pojedinac može imati svakodnevni život u pravom smislu te reči” (prema Spasić, 2004: 11).

Vreme svakodnevnog života odnosi se na sadašnji trenutak. Svakodnevni život se odvija upravo ovde i sada. Pored sadašnjosti, bitna odlika vremena svakodnevnog života jeste i njegova društvenost, tj. činjenica da je sastavljeno od interakcija, po čemu se ono razlikuje od fizičkog vremena. Vreme u svakodnevnom životu je organizovano: različita vremena (deo dana, dan u nedelji, doba godine, momenat u biografiji pojedinca) imaju svoju unutrašnju organizaciju.

Prostor je kao i vreme antropocentričan, zato što je u njegovom središtu čovek (pojedinac, akter) i što računanje prostora svakodnevnog života uvek počinje od „mene”. Za prostor svakodnevnog života najvažnije je njegovo značenje, tj. predstava o tom prostoru i njegovo doživljavanje. Prostor svakodnevnog života uvek je podeljen na javni i privatni. Čvrsta tačka u prostoru je dom, kuća iz koje ljudi „polaze” i stalno se vraćaju. Isto kao što dom pripada čoveku, tako i čovek pripada domu.

Praksa, akcija ili delatnost, odnosi se na konkretne postupke ljudi u vremenu i prostoru. Ona je sastavni deo svakodnevnog života. Bitna odlika pristupa prakse jeste u tome što se u istraživanju polazi od konkretnih ljudi, pojedinaca i njihovih postupaka. To je ono što se stvarno dešava u svakodnevnim interakcijama. Pristup sa stanovišta prakse uvek je multidisciplinaran, odnosno zahteva da se integrišu saznanja različitih disciplina: antropologije, sociologije, psihologije, pedagogije itd.

Ponavljjanje i rutina (rutinizacija) je proces kojim nastaje najveći deo tkiva svakodnevnog života. Većina vremena u svakodnevnom životu protiče rutinski. Pojedincima kao akterima rutina obezbeđuje osećaj sigurnosti u smislu „poznato je umirujuće”.

Proučavanje i istraživanje svakodnevnog života dece bitno je za društva koja prolaze kroz turbulentne i bolne promene, kao što je Srbija. Budući da je afirmacija detinjstva u ovim društvima dugo bila na nivou ideoloških predstava i ideja, u ovom trenutku društvene istorije nužna je rekonstrukcija kako teorijskog koncepta tako i stvarnosti detinjstva. Za rekonstrukciju teorije i prakse detinjstva potrebno je da se deca ne samo „vide” nego i da se „čuju”. Drugim rečima, deca nisu samo budućnost nego i sadašnjost, tako da je proučavanje i istraživanje prakse detinjstva u svakodnevnom životu bitna komponenta brisanja duboko ukorenjene opšte i idelizovane slike deteta i detinjstva. Koncept svakodnevnog života posebno je značajan za Srbiju, koju je od 80-ih godina prošloga veka zahvatila „brza i drastična erozija kvaliteta života” (Blagojević, 1997: 57). Uostalom, proučavanje i istraživanje svakodnevnog života dece ima smisla ukoliko tom poslu pristupimo sa namerom da se on promeni.

Detinjstvo kao oblik prakse u svakodnevnom životu deteta

Pojam prakse u ovom istraživanju upotrebljavamo u njegovom užem značenju, dakle, ne kao ukupnost ljudskog delovanja na kojoj počiva čovekova egzistencija i njegov odnos prema stvarnosti, već kao akciju ili delanje, konkretne postupke ljudi u njihovom svakodnevnom životu. Tako shvaćena praksa čini osnovu samoreprodukcije ljudi i reprodukcije društvenog sistema u kome žive. U tom smislu, praksa svakodnevnog života proizvodi globalni društveni sistem, a globalni društveni sistem proizvodi svakodnevni život. Prema tome, iako je porodično okruženje osnovni element svakodnevnog života, on se u njoj ne iscrpljuje već se mora razumevati u širem društvenom okruženju.

U ovom istraživanju detinjstvo shvatamo „kao praksu u svakodnevnom životu deteta, odnosno skup stavova, odnosa i aktivnosti u okviru kojih se konstituišu rane godine ljudskog života” (Tomanović, 2004: 40). Praksa detinjstva odvija se u okviru svakodnevnog života u kojem akteri u prostoru i vremenu proizvode mnoštvo različitih situacija koje strukturiraju detetovu stvarnost.

Shvatanje detinjstva kao prakse svakodnevnog života podrazumeva da je dete subjekt – „strateški akter” u okruženju u kojem živi. Dete se svakodnevno kreće u okviru određenih struktura koje mu istovremeno omogućavaju i onemogućavaju njegovo delovanje (na primer, strukture moći na osnovu statusa deteta i odraslog). Svojom svakodnevnom praksom ili akcijom dete se prilagođava tim strukturama ili ih svojim delovanjem menja. Stoga je bitno proučavati „kulturu detinjstva” ili „kulturu dece”, shvaćene kao skup odnosa i interakcija između dece, ali i kao doživljaj sveta i sebe u tom svetu.

Detinjstvo kao oblik prakse u svakodnevnom životu deteta pretpostavlja strukturalne i dinamičke elemente globalnog društvenog sistema koji utiču na praksu detinjstva, ali i praksa detinjstva povratno deluje na strukturu i dinamiku globalnog društvenog sistema. Ovakav pristup je, pre svega, koristan zato što omogućava da se dođe do saznanja u kojoj meri shvatanje detinjstva i dobrog deteta određuje praksu detinjstva i u kojoj meri praksa detinjstva doprinosi reprodukciji shvatanja deteta i detinjstva u određenoj kulturi. Na taj način se može doći do saznanja o odnosu ideje i stvarnosti detinjstva u datom društvu i kulturi.

Predmet istraživanja je operacionalizovan na sledeći način: detetovo viđenje vlastite svakodnevice (šta deca rade, šta vole ili ne vole, koje osobe su im bliske). Razgovor sa svakim detetom je vođen u vezi sa tri osnovne teme: detetova svakodnevice, detetove kulturne preferencije i socijalne interakcije detata. Budući da su navedene teme bile predmet istraživanja krajem devedesetih godina prošloga veka (vidi Tomanović, 1997), to je moguća i opravdana komparacija.

Metodologija istraživanja

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je interpretativni, tj. da se opiše praksa u svakodnevnom životu deteta iz perspektive samoga deteta, uz primenu kvalitativnog pristupa i metodologije. Centralni predmet istraživanja je praksa svakodnevnog života predškolskog deteta, koja je istraživana putem rekonstrukcije i interpretativne analize.

Hipoteza istraživanja

Deca predškolskog uzrasta imaju razvijenu sliku neposrednog okruženja i sposobna su da sagledaju porodicu, vršnjake, dečji vrtić, socijalne odnose i ponašanja; izražavaju svoje ocene neposrednog okruženja i iznose mišljenja kako bi stvari u tom okruženju, pre svega u porodici i dečjem vrtiću, trebale da budu. Svakodnevni život predškolske dece jednim je delom pod uticajem sadržaja svakodnevnog života njihovih roditelja, ali čine ih i sadržaji svojstveni samo deci. Predškolska deca su kompetentna da iskažu ono što je bitno samo za njihov svakodnevni život.

Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

Osnovna metoda istraživanja je *deskriptivna*. Od istraživačkih postupaka korišćene su tehnike koje su prilagođene predmetu istraživanja tj. *posmatranje* i *strukturirani intervju* sa roditeljima i decom. Posmatranjem su prikupljena iskustvena obaveštenja o svakodnevni aktivnostima u dečjem vrtiću. Strukturirani intervju sadržavao je tri seta pitanja na sledeće teme: detetov opis prethodnog dana, detetove kulturne preferencije i socijalne interakcije dece. Protokol standardizovanog intervjuja sadržavao je i dva pitanja za decu koja su se odnosila na njihovo institucionalno okruženje (dečji vrtić). U cilju poređenja odgovora dece i njihovih roditelja vođen je razgovor sa roditeljima koji je takođe obavljen na osnovu protokola standardizovanog intervjuja, u kojem su ispitanici odgovarali na pitanja koja su se odnosila na rekonstrukciju načina na koji su proveli prethodni vikend i na njihove kulturne preferencije. Postojao je i poseban protokol intervjuja za profesionalne vaspitače koji realizuju vaspitno-obrazovne ciljeve u dečjem vrtiću.

Osobine uzorka

Uzorak je činilo šesnaestoro dece, 10 devojčica i 6 dečaka uzrasta od pet, šest i sedam godina, koji žive u naselju desetak kilometara udaljenom od Novog Sada i Vrbasu. Roditelji dece koja su činila uzorak uglavnom su stručnjaci, pripadnici srednjeg društvenog sloja (7 roditelja ima visoku stručnu spremu, 8 roditelja poseduje srednju stručnu spremu, a jedan roditelj je sa završenom osnovnom školom). Njihova profesionalna struktura je sledeća: medicinska sestra 1, profesori 3, vaspitačice 2, građevinski tehničar 1, saobraćajni inženjer 1, poljoprivredni tehničar 1,

trgovac, 1, fizioterapeut 1, dok je 5 roditelja sa srednjom stručnom spremom različitog profesionalnog profila zaposleno na radnim mestima za nekvalifikovane radnike. O aktivnostima dece iz ugla vaspitača, razgovor je vođen sa četiri vaspitačice.

Karakter istraživanja

Istraživanje je *terensko* i obavljeno je u jednom vrtiću u okolini Novog Sada i u jednom vrtiću u Vrbasu, u martu mesecu 2014. godine. Četrnaest razgovora sa decom obavljeno je u dečjim vrtićima, a dva razgovora u kućnim uslovima bez prisustva roditelja. Sva deca su bila izuzetno motivisana za teme o kojima je vođen razgovor. Razgovor sa roditeljima i decom na osnovu strukturiranog intervjua vodili su studenti Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu, Dušanka Simić i Milenko Vuković, koji su ovom prilikom posebno upućeni u problem.

Rezultati istraživanja i diskusija

Detetov opis prethodnog dana

U detetovoj rekonstrukciji prethodnog dana, sadržane su sledeće karakteristike: mesto, vreme, akteri, aktivnosti i osećanja.¹ Na pitanje „Kako je protekao tvoj juče-rašnji dan?” tri detaljnija opisa dala su tri deteta iz vrtića u predgrađu Novog Sada.

„Kad sam ustala odmah sam se oblačila za vrtić. Tamo sam se malo igrala sa drugarima u kutku, sa bebama, do doručka. Onda je bio doručak: hleb, salama i pavlaka. Pili smo i jogurt. Posle doručka radili smo grafomotoriku. Kad smo završili, opet smo se igrali u kutku sa bebama. Išli smo napolje, a kad smo se vratili čekao nas je ručak. Onda smo čekali roditelje i igrali se” (devojčica, 7 godina).

„Bio sam u vrtiću, igrao sam se. Bilo je druženje sa mamama. Mama je došla u vrtić. Mami se svideo poklon što smo napravili. A posle sam išao kod drugara Marka. On ima puno Lego kocaka. Pravili smo policijsku stanicu. Kad me je njegova mama vratila išli smo u šetnju. Sreli smo Stašu, malo smo išli zajedno, jedno deset koraka, a posle je otišla sa tatom. Onda smo šetali, šetali i posle smo išli na ringišpil. Tata mi je dao dve karte. Bilo mi je super” (dečak, 6 godina).

„Ja sam bila u vrtiću, pa sam učila pesmice, pa smo se igrali, pa sam radila vežbice. Onda smo spavali, pa smo se obukli, pa smo trčali. Onda je mama došla po mene. Onda smo išle u grad, kupile kokice i otišle, ja i mama, u bioskop. Kad se završio film, onda smo ponovo kupili kokice. Na ulici su bile neke slike, pa mi je mama kupila slike sa vilom. Onda smo hranili golubove. Bila sam jako srećna” (devojčica, 6 godina).

1 Potpuno iste karakteristike detetovg opisa dana u istraživanju dece iz radničkih porodica ustanovila je Smiljka Tomanović (1997: 140).

Iz prethodna tri opisa vide se da deca navode sledeće elemente svoje svakodnevice: mesto, vreme, aktere, socijalne interakcije, aktivnosti i osećanja. Opise su dala deca koja svakodnevno pohađaju vrtić, usled čega u najvećem delu dečje svakodnevice dominiraju aktivnosti koje se odvijaju u vrtiću. I pored toga, deca daju detaljne opise svoje svakodnevice kada se pred njih postavi zadatak da rekonstruišu prethodni dan.

Podaci iz razgovora sa decom pokazuju da je igra najznačajnija aktivnost dece u svakodnevnom životu. Svih šesnaestoro intervjuisane dece izjavilo je da svakoga dana najviše vole da se igraju. Za dečju igru uglavnom je rezervisano popodnevno vreme, tj. posle boravka u vrtiću. Međutim, igrovne aktivnosti primerene uzrasnim i psihofizičkim osobenostima dece organizuju se i u dečjem vrtiću. Devojčica (7 godina) kaže „u kutku sa bebama igramo se mame i seke”, a dečak (7 godina) kaže da u vrtiću najviše voli da se igra „Ovčice i vuka”. Interesantno mu je, ali i žao, što „vuk hoće da pojede najmanju ovčicu”.

Osnovna razlika između igre i drugih aktivnosti jeste u tome što je igra slobodna, spontana aktivnost koja je sama sebi cilj. Igra doprinosi razvoju psihofizičkih sposobnosti deteta, sticanju novih znanja i iskustava i stvara uslove za formiranje emocionalno stabilne, socijalizovane i kreativne ličnosti. U dečjem vrtiću „dete kroz igru uči, učeći se igra i na takav način izrasta u aktivno i kreativno biće, budući da je igra i kreativni akt” (Kopas-Vukašinić, 2006: 175). Visokim formativnim potencijalima igra inicira razvoj dečjih sposobnosti i stvara osnovu za složenije igre na starijim uzrastima. U igri dete se ispoljava kao „mali radoznalac”, istražuje svoje neposredno okruženje i vlastite mogućnosti i dolazi do saznanja o različitim mogućnostima delovanja u novim situacijama. Igrajući se dete u određenom smislu vežba svoje sposobnosti, izdržljivost i sasvim spontano priprema se za kasniji život.

Deci su najomiljenije igre „Mia i ja”, „Gore, dole”, „Ne ljuti se čoveče”, „Između dve vatre”, „Lego” „Ovčica i vuk”, vije, igre s Barbikama, ženske igre na kompjuteru, žmurke, šuge, fudbal, „Ptice u gnezda”, Brac lutke. Uglavnom su to igre u kojima deca u grupi uspostavljaju različite odnose dominacije, potčinjavanja i kompromisa, dok se kod sedmogodišnjaka već javljaju i saradničke grupne igre. Istraživanje takođe pokazuje da su igre, „polno tipizirane”. U slobodno vreme dečaci (njih 7) više vole da se igraju aktivnih i takmičarskih igara, kao što su: fudbal, vije, žmurke, čigre, šuge, „Između dve vatre”, policajaca i lopova, itd. Devojčice (njih 6) više vole igre koje se po formativnom sadržaju odnose na „dom i porodicu”, kao što su: „Mama i seka”, ženske igre na kompjuteru, crtanje cveća, princeze, mame; zatim, barbikama; devojčica (6 godina) voli da u igri bude „mama” itd. Činjenica da dečaci više vole da se igraju aktivnih i takmičarskih igara, a devojčice „doma i porodice”, ukazuje na još uvek jak uticaj porodice u kojoj dominira tradicionalni i autoritarni stil ponašanja.

Izbor igre i ponašanje deteta u igri može da bude i indikator stepena njegovog emocionalnog i intelektualnog razvoja. Što se socijalnih partnera tiče, deca uzrasta od 6 i 7 godina najviše vole da se igraju sa drugarima, zato što se s njima najčešće sastaju na proslavi rođendana i što ih procenjuju kao najbolje drugare. Karakterističan je odgovor petogodišnjeg dečaka koji takođe najviše voli da se igra sa drugarom čije je ime Vuk. Na pitanje, zašto, petogodišnji dečak je odgovorio: „Zato što je dobaj.”

Kao socijalne partnere u igri deca često navode mamu i tatu, ali samo ponekad (5 dečaka i 6 devojčica), iz čega se može zaključiti da se prema izjavama dece roditelji malo igraju sa njima, uglavnom posle ručka. Petoro dece je reklo da se nikada ne igraju sa roditeljima (3 devojčice i 2 dečaka), a petoro njih se često igra sa bratom ili sestrom, odnosno sa nekim iz porodičnog okruženja. Karakterističan je, takođe, odgovor šestogodišnje devojčice pun emocionalne topline, koja je izjavila da najviše voli da se igra sa bratom Sašom „zato što je tužan u vrtiću”.

Kada su u pitanju izlasci u slobodno vreme sa roditeljima, deca su izjavila da najviše vole da idu sa mamom i tatom na plažu „Štrand” i na bazen u Novom Sadu, zatim na Petrovaradinsku tvrđavu, Dunavski kej, bioskop, pozorište, „igraonicu da bi se penjao na veliki tobogan i da sa njega bacam joptice” (dečak 5 god), pecanje, ringišpil i fudbalski trening. Najomiljenije mesto na koje deca vole da idu jeste more, a zatim selo kod babe i dede, tj. u prirodu, zbog mogućnosti da se u toj sredini slobodno kreću, da dođu i dodir sa biljkama i životinjama. Samo jedno dete (devojčica, 6 godina) je izjavilo da najviše voli da ide na čas engleskog da bi naučila da govori engleski jezik. Kao što je u istraživanju iz 1997. godine zaključila Smiljka Tomanović za decu iz radničkih porodica, i ovo istraživanje je pokazalo da deca iz porodica stručnjaka prosto žude za zajedničkim aktivnostima sa roditeljima, pre svega za izlascima, koji za njih predstavljaju istinski doživljaj. Na osnovu odgovora dece u kojima su iskazane njihove želje, ta vrsta izlazaka ne iziskuje velika finansijska sredstva, ni vremena ni energije, izuzev odlazaka na more, ali problem je u nedostatku vremena usled velikog broja egzistencijalnih problema koje roditelji imaju.

Iz dečjih opisa može se zaključiti da ispitivana deca iz porodica stručnjaka najviše vremena provode u dečjem vrtiću, i da su, za razliku od dece iz radničkih porodica, njihove aktivnosti u slobodno vreme raznovrsnije. Na taj način je u nešto većoj meri, u odnosu na decu iz radničkih porodica, proširen prostor svakodnevnog života dece i umanjen stepen njegove rutine (upor.: Tomanović, 1997: 141). Međutim, podaci istraživanja pokazuju da i deca iz porodica stručnjaka imaju jako izraženu potrebu za doživljajem (odlazak na more, na selo, kontakt sa životinjama, odlazak na plažu u letnjem periodu, poseta rodbini i prijateljima). Broj osoba sa kojima dete u slobodno vreme svakodnevno stupa u interakciju, ako se izuzmu socijalni kontakti u prepodnevnom delu dana sa drugom decom u vrtiću, takođe je sužen i uglavnom se svodi na lica iz porodičnog okruženja.

Detetove kulturne preferencije

Druga tema koja je bila predmet ovog empirijskog istraživanja spada u oblast koja bi se najšire mogla odrediti kao „dečja kultura” odnosno „kultura detinjstva”. Kratko rečeno, u fokusu ovog istraživanja, pomoću nekoliko pitanja u procesu strukturiranog intervjua, bila su i pitanja koja su se odnosila na detetove kulturne preferencije. U tom smislu tragalimo za karakteristikama kulturnog ukusa deteta koji bi bio svojstven samo njemu, odnosno za određenim kulturnim stilom, „načinom na koji se biva detetom među drugom decom” (James et al., citat prema Tomanović, 2004: 33) u konkretnom vremenu i prostoru. U tom kontekstu nametnula se tema „konstrukcije odnosa među samom decom” kroz bitnu činjenicu detinjstva „imati drugare” da nabrojiš, koja ukazuje na dečja prijateljstva („druugarstva”) koja nastaju u složenim odnosima unutar „kulture” grupe vršnjaka „koju istovremeno karakterišu i konformizam, i individualnost, i jednakost i takmičenje” (Tomanović, 2004: 34).

Deca na televiziji najviše vole da gledaju crtane filmove (njih 12), zatim domaće (porodične) serije „Vojna akademija”, „Montevideo Bog te video”, „Žikina dinastija”, dečje emisije „Nindža kornjače”, „Pčelica Maja”, „Malo kraljevstvo”, emisije o životinjama i sportske spektakle. Njihovi roditelji na televiziji najviše gledaju takođe domaće serije kao što su: „Vojna akademija”, „Montevideo Bog te video”, zatim „Bulevar” na B92, dokumentarne emisije, emisije iz oblasti nauke i tehnologije, „Nacionalnu geografiju”, emisije o lovu i ribolovu, turske serije kao što su „Sulejman Veličanstveni”, „Sila”, emisije o životinjama i sportske spektakle. Nije nađen veći broj odgovora koji bi ukazivali na činjenicu da i roditelji gledaju dečje emisije. Tri roditelja su izjavila da rado gledaju crtane filmove, dok je jedan roditelj izjavio da često gleda emisije koje se odnose na svet životinja. Poređenjem odgovora koje su dala deca sa odgovorima koje su dali njihovi roditelji, o rado gledanim emisijama na televiziji, može se zaključiti da u tim odgovorima postoje bitne razlike ali i određena mera korespondencije.

U delu razgovora koji se odnosio na muzički ukus, uočena je bitna podudarnost u odgovorima dece i odraslih. Deca najviše vole da slušaju dečje pesme kao što je pesma „Deset ljutih gusara”, koju peva glumac i voditelj Milorad Mandić Manda, zatim „Uživo za vas sirene glas”, ali rado slušaju zabavnu i narodnu muziku koju obožavaju njihovi roditelji. Od zabavnjaka im se najviše dopada Severina Vučković, zatim, PSY – „Gangnam Style”, pop grupa „Elitni odredi”, pesma „Gladan sam” kao parodija na pesmu „Gangnam Style”, a od narodnjaka voditelj i muzičar Saša Popović na TV „Pink” i Aco Pejović sa pesmom „Poplava”. Na pitanje „Koju muziku najviše volite da slušate”, roditelji ispitivane dece najčešće su dali sledeće odgovore: domaću zabavnu i narodnu muziku, rok i pop grupe, hitove 80-ih.

Većina dece je izjavila da ne zna da čita, ali veoma vole da im mame i tate čitaju basne, bajke i priče za decu. Od basni najomiljenija im je popularna basna

„Tri praseta”, čiji protagonisti su „tri praseta” koja za neprijatelja imaju vuka koji bi da ih pojede. Dopada im se bajka za decu „Vuk i sedam jarića”, zatim poznata bajka „Crvenkapa” u kojoj mala devojčica sreće vuka, a omiljena im je i jedna od najpoznatijih bajki „Pepeljuga”. Značajan i pažnje vredan podatak dobijen u ovom istraživanju jeste da osam roditelja veoma rado čita dečje bajke i priče, usled čega su im sadržaji pročitano uvek u svežem sećanju za razgovor sa decom.

Sva intervjuisana deca idu redovno u vrtić, s tim što petogodišnji dečak naglašava: „ne idem u vrtić kad sam bojestan”. U vrtiću im se najviše dopada igra sa drugarima, zatim crtanje, radni listovi i pevanje pesmica za decu. Dečji vrtić deci obezbeđuje sve uslove za spontanu igru, zatim, znanja, doživljaje, dobre uzore, adekvatan i podsticajan prostor, vreme, materijali i partnere za igru. Takav zaključak sledi iz razgovora sa četiri vaspitačice kojom prilikom se od njih tražilo da ocene aktivnosti dece iz ugla vaspitača.

Od šesnaestoro dece sa kojima je vođen intervju, samo je jedna petogodišnja devojčica izjavila da voli da ide u pozorište da gleda „Crvenkapu”, „Tri praseta” i „Maćak u čizmama”, dok je druga, šestogodišnja devojčica, izjavila da najviše voli bioskopske predstave. U poređenju sa ispitivanom decom, njihovi roditelji znatno češće odlaze u bioskop i pozorište za odrasle, što znači da su za nedostatak dečjeg iskustva sa ovim sadržajima kulturnog života odnosno manjak kontakata sa dečjim predstavama u gradu uglavnom odgovorni roditelji. Podaci iz ovog dela istraživanja pokazuju da su i deca iz porodica stručnjaka, kao i deca iz radničkih porodica (Tomanović, 1997: 143), uglavnom pod snažnim uticajem masovnih medija kao osnovnim izvorima kulturnih sadržaja koji čine kulturni nivo porodičnog života i dece u tom okruženju. Kontakt sa „visokom” kulturom deca iz ovih porodica sa kojima je vođen razgovor uglavnom ostvaruju kroz pozorišne aktivnosti u dečjem vrtiću i putem slušanja priča, bajki i basni koje im prepričavaju njihovi roditelji.

Opšti zaključak, na osnovu prikupljenih iskustvenih podataka istraživanja, bio bi da su kulturne preferencije u ispitivanoj populaciji predškolske dece, i pored specifično dečjih sadržaja, pod snažnim uticajem roditeljskih. Poređenjem podataka iz našeg istraživanja sa podacima koje je u istraživanju dobila Smiljka Tomanović (1997: 143), može se zaključiti da se stil života radničke porodice i porodice stručnjaka malo razlikuju u sadašnjoj fazi tranzicijskih promena društva Srbije. U kulturnoj sferi svakodnevnog života dece i u porodicama stručnjaka prisutna je socijalna reprodukcija porodičnog habitusa.

Socijalne interakcije dece

U okvirima interpretativne sociologije interakcija predstavlja proces uzajamnog delovanja dve ili više osoba između kojih se odvija razmena značenja u određenoj društvenoj situaciji. Socijalna interakcija može biti verbalna (razmena reči) i neverbalna (razmena gestova). Mada može biti i posredovana (putem telefona,

pisama, interneta), „pod njom se najčešće podrazumeva interakcija u neposrednom fizičkom prisustvu, u situacijama tzv. *susreta licem u lice*” (Spasić, 207: 197). Socijalna interakcija obuhvata konkretne odnose između ljudi, koji se odvijaju u određenom mestu i u određenom vremenskom periodu, koji su učesnicima zajednički za vreme trajanja susreta. U društvenoj situaciji u kojoj se odvija proces socijalne interakcije, delovanje svakog aktera zavisi od smisla koji on pridaje delovanju drugih učesnika, od uzajamnog tumačenja i pregovaranja oko određenih značenja. U svakodnevnom životu događa se niz takvih susreta u kojima postoje različiti tipovi odnosa među učesnicima. Jednu dimenziju tih odnosa čini stepen bliskosti među partnerima, dok se druga tiče institucionalizovanosti i formalizovanosti interakcije.

Socijalna interakcija utiče na emocionalni, kognitivni, fizički, moralni i druge aspekte razvoja svakog deteta. Predškolska deca su kompetentna i sposobna za socijalne interakcije od kojih mogu imati mnogo koristi, naročito sa svojim vršnjacima. Postoje bitne „kvalitativne razlike između interakcije odraslog i deteta, i deteta s detetom” (Kamenov, 1990: 181). Neke aktivnosti deca mogu da izvode samo sa odraslima, a druge samo s vršnjacima. Za uspešan razvoj društvenosti deteta poželjna su oba tipa interakcije, zato što u njima dete može da proširi varijetete svoga socijalnog ponašanja. Pored porodičnog okruženja, u socijalnom razvoju predškolskog deteta bitnu ulogu imaju dečji vrtići. U dečjim vrtićima deca se nalaze u situaciji da aktivno biraju s kime će stupiti u interakciju, dok su u okviru porodice to uglavnom odnosi sa roditeljima, babom, dedom rođacima i susedima, koji ne moraju uvek biti po želji deteta. Pored mogućnosti izbora za stupanje u interakciju, dečji vrtići predstavljaju povoljnu socijalnu sredinu (ako sve odnose nisu strukturirali odrasli), u kojoj deca imaju slobodu „da steknu smisao za kontrolu nad svojim svetom, odnosno da uspešnije deluju u svojoj fizičkoj i socijalnoj sredini” (Kamenov, 1990: 181).

U ovom segmentu intervjua sa decom bile su prisutne sledeće teme: važne i omiljene osobe, mama i tata i njihovi vaspitni postupci, opis ponašanja mame i tate, viđenje sebe i dobrog deteta, percepcija dečjeg vrtića (sva ispitivana deca redovno pohađaju vrtić) i aspiracije deteta.

Na pitanje *s kim najviše vole da budu*, deca su se najčešće opredeljivala za osobe iz porodičnog okruženja: sa mamom i tatom, zatim sa sekom i batom, babom i dedom. Nekolicina dece je izjavila da najviše voli da bude sa drugarima, odnosno sa vaspitačicama. Razlozi opredeljenja u najvećem broju slučajeva jesu mogućnosti da se deca sa pomenutim osobama igraju i zato što ih vole. Kriterijum izbora, dakle, nisu samo osobe „na dohvata ruke” nego i njihova volja da se često igraju sa decom. „Sa mamom i sa drugaricama, zato što mama brine o meni a sa drugaricama se igram (devojčica, 6 godina); „Sa porodicom, zato što mi je lepo sa sekom se igram, a sa mamom i tatom idem u šetnju” (dečak, 7 godina); „Sa sekom, mamom

i tatom, zato što je to moja porodica” (devojčica, 5 godina); „Sa drugarima, vaspitačicama, porodicom, zato što se sa njima igram” (dečak, 7 godina); „Sa tetkom, ujakom, mamom i bratom, zato što se sa njima igram” (devojčica, 7 godina); „Sa mamom, zato što je lepa” (dečak, 5 godina); „Sa drugarima, jer su dobri i igram se sa njima” (devojčica, 6 godina); „Sa mamom, tatom, bratom, bakom, dedom, drugarom, jer ih volim najviše” (dečak, 6 godina); „Sa mojom drugaricom Nađom i bratom Sašom, zato što se igramo” (devojčica, 6,5 godina);

Značajno je to što su četiri deteta odgovorila da najviše vole da budu sa celom porodicom. To najbolje ilustruje sledeći odgovor: „Najviše volim da budem sa celom porodicom, zato što mi je lepo; sa sekam se igram, a sa mamom i tatom idem u šetnju” (devojčica, 7 godina).

S obzirom na to da su sva deca, osim dve šestogodišnje devojčice, kao najvažnije i *najomiljenije osobe* navodila članove uže porodice, može se zaključiti da je porodica dominantno socijalno okruženje u svakodnevnom životu dece predškolskog uzrasta. Međutim, kao osobe od poverenja, pored mame, tate i drugara, deca navode i babu, dedu, tetku i ujaka. Sve to ukazuje na činjenicu da deca postepeno proširuju krug osoba sa kojima stupaju u interakciju, uključujući i decu sa kojom postaju ne samo partneri u igri nego i pravi prijatelji.

Što se tiče *opisa ponašanja svojih roditelja*, ovim istraživanjem nije ustanovljeno ništa posebno novo u odnosu na rezultate do kojih je u svom istraživanju došla Smiljka Tomanović (1997: 144–145), izuzev što je i kod dečaka i kod devojčica uočena manja kritičnost u ocenjivanju svojih roditelja. Predškolska deca ne opisuju svoje roditelje preko apstraktnih osobina, već samo pomoću izraza „dobar”, „lep(a)”, „bezobrazan(a)”. „Mama se ponaša bezobrazno, jer neće tati da donese vođu ni puding kad traži”. „Tata se lepo ponaša” (devojčica, 6 godina); „Mama je jako dobra, a kada ja budem bezobrazna ona mi objasni”; „Tata me vodi negde, u bioskop” (devojčica, 6 godina); „Mama ruča pa gleda seriju”. „Tata se sa mnom igra” (devojčica, 7 godina). „Mama se ponaša lepo, igramo se, šetamo”; „Tata se ponaša lepo” (dečak, 5 godina); „Mama se ponaša lepo”. „Tata se ponaša lepo” (dečak, 5 godina); „Mama je dobra”. „I tata je dobar” (devojčica, 6,5 godina); „Kad sam nevaljala mama mi ne da da izađem napolje, a kad sam dobra uvek mi sve da”; „Tata mi je juče dao da farbam saksije” (devojčica, 6 godina); „Kad sam dobra, mama učini nešto lepo, a kad sam bezobrazna onda me grdi”; „Kad sam dobra, tata učini nešto lepo, a kad sam bezobrazna šalje me u sobu” (devojčica, 5,5 godina); „Moja mama je nekad dobra prema meni, a nekad bezobrazna kad uradim nešto pogrešno”; „Kad uradim nešto pogrešno, tata se naljuti, a kad uradim dobro on bude srećan” (devojčica, 6,5 godina); „Mama se lepo ponaša prema meni, a kad nisam dobar onda se naljuti”; „Tata se lepo prema meni ponaša, a kad sam bezobrazan onda me grdi” (dečak, 7 godina); „Mama kuva, lepo sprema, ne psuje, ne viče”; „Tata je dobar, vodi nas u šetnju, stalno nešto radi” (dečak, 6 godina).

Deca uviđaju da za lepo i dobro ponašanje roditelji uzvraćaju takođe lepim i dobrim ponašanjem, što znači da se na ovom uzrastu već uspostavlja partnerski odnos i osnova za pregovaranje između roditelja i dece. Iz dečjeg opisa roditeljskog ponašanja uočava se i odnos prema osnovnim vaspitnim postupcima kažnjavanja i nagrađivanja. Podaci iz ovog istraživanja pokazuju da deca podjednako govore o kažnjavanju i nagrađivanju², što znači da deci iz porodica stručnjaka nagrađivanje nije toliko udaljeno kao deci iz radničkih porodica.

Na pitanje *kako se mama ponaša prema tebi kada učiniš nešto što se njoj ne dopada*, većina dece je izjavila da ih mama kažnjava. Najčešće kazne su verbalna upozorenja kao što su: „viče”, „grdi me”, „naljuti se na mene”, „bude tužna i ljuta”, „kaže mi nemoj više to da radiš”, ali ima i suprotnih primera, mada manje, kao što su sledeći: „Lepo, zahvali mi se i da mi nešto slatko” (devojčica, 7 godina); „Tužno, ne grdi me, nego mi objasni” (devojčica, 6 godina); „Lepo, jubi me, kupi mi čokojadu” (dečak, 5 godina). Što se fizičkog kažnjavanja tiče, četvoro dece je izjavilo da ih mama na taj način kažnjava kada dete učini nešto što se njoj ne dopada. Deca su izjavila: „Mama me tuče i kaže mi da idem u sobu i da se ne vraćam više” (devojčica, 5,5 godina); „Kao da hoće da me udari, ali onda me ne udari” (devojčica, 6 godina); „Istuče me” (devojčica, 6,5 godina); „Tuče me” (dečak, 5 godina).

Deci je postavljeno pitanje iste sadržine kao i prethodno, samo što se odnosilo na tatu. Nisu nađene bitne razlike između ponašanja mame i tate u situacijama kada dete učini nešto što se njima ne dopada. Može se govoriti samo o nijansama u ponašanju, u smislu da su očevi nešto stroži preme deci kada je reč o izricanju verbalnih kazni.

Na pitanje *šta mama i tata urade kada uradiš nešto dobro i budeš dobar(a)*, sva deca su odgovorila da ih roditelji za takve oblike ponašanja nagrađuju. Pored pohvala deca pamte i kupovinu kao način nagrađivanja: „Brinu se o meni, da li želim nešto” (devojčica, 6 godina); „Idemo u radnju, kupe mi sladoled; kad imaju para kupe mi šta ja hoću” (dečak, 7 godina); „Budu srećni, kupe mi igračku, zagrlje me, ljube me” (dečak, 6 godina); „Kupe mi igračku ili neki slatkiš” (devojčica, 6 godina); „Pa onda mi se zahvale, zagrlje me” (devojčica, 7 godina); „Kupe mi sladoled ili čokoladicu, šnale, žvake” (devojčica, 6 godina); „Kupe i neku igračku, pa su mi kupili kompjuter” (devojčica, 6 godina).

Na pitanje *kada učiniš nešto što se mami i tati ne dopada, kako te oni kažnjavaju*, deca navode različite načine kažnjavanja, među kojim prevladavaju verbalne kazne i zabrane³. „Vicu na mene, a i na Jazu” (dečak, 5 godina); „Zabrane mi gledanje crtanog i kompjutera” (dečak, 7 godina); „Onda ne smem da igram na kompjuteru,

2 Podaci iz istraživanja svakodnevnog života dece iz radničkih porodica koje je obavila Smiljka Tomanović pokazuju da je kod dece „uočena veća spremnost da govore o kažnjavanju nego o nagrađivanju“ (Tomanović, 1997: 145).

3 U istraživanju Smiljke Tomanović, na uzorku dece iz radničkih porodica, „deca najviše navode fizičko kažnjavanje (zato što je najbolnije i time najupečatljivije)...“ (Tomanović, 1997: 145).

ne smem napolje da se igram” (devojčica, 7 godina); „Da idem u ćošak, ili da idem u svoju sobu” (devojčica, 6 godina); „Moram da sedim na stolici i ništa ne radim, da razmišljam” (dečak, 6 godina); „Viču, ne daju mi da igram igrice” (devojčica, 6 godina).

Dvoje dece je odgovorilo da ih roditelji nikada ne kažnjavaju. Jedno dete (devojčica, 6 godina), kaže: „Meni ništa ne rade”. Drugo dete (devojčica 5 godina) je odgovorila. „Kažu: 'nemoj to više da radiš, ne kažnjavaju me”. Samo jedno dete je odgovorilo „Istuku me” (devojčica, 6 godina).

U *opisu sebe* devojčice su se pokazale (samo)kritičnije od dečaka: od 6 ispitanih dečaka samo jedan je izjavio da ima neke loše osobine, dvojica dečaka su izjavila da nisu baš uvek dobri, dok su njih trojica izjavili da su uvek dobra deca. Od deset ispitanih devojčica ni jedna nije izjavila da ima loše osobine, pet devojčica je izjavilo da nije uvek dobra devojčica, dok su njih pet izjavile da su uvek dobre devojčice.

U određivanju sadržaja „*dobro dete*” moglo bi se reći da dečje gledište nije samo refleksija roditeljskog nego i tradicionalizma i autoritarnosti kao vrednosnih orijentacija prisutnih u kulturi globalnog društva Srbije, odnosno odlika njegovog „društvenog karaktera”⁴. Iako manje prisutni u vrednosnoj strukturi srednjih društvenih slojeva u odnosu na radnički sloj, tradicionalizam i autoritarnost, kao odlike „društvenog karaktera”, preko porodičnog miljea deluju na oblikovanje strukture ličnosti deteta. Kroz tu prizmu prelamaju se vaspitni stilovi i postupci roditelja u porodičnom vaspitanju.

Na pitanje *šta je za tebe „dobro dete”*, dobijeni su sledeći odgovori: „Da se ne tuče sa drugom decom i da sluša” (dečak, 5 godina); „Dete koje sluša mamu i tatu” (dečak, 7 godina); „Da se ne tuče, da ne bude tužibaba i da sluša” (devojčica, 7 godina); „Da se lepo igra, da ne viče” (dečak, 6 godina); „Da bude dobar, da ne grize, da ne štipa, da ne podmeće nogu” (dečak, 7 godina); „Kad hoće da pomogne, ne pravi haos u kući” (devojčica, 6 godina); „Da bude dobro, da se ne tuče, ne šuta” (devojčica, 6 godina); „Da sluša mamu i tatu” (devojčica, 5 godina); „Kad sluša” (devojčica 5,5 godina); „Da se ne tuče” (devojčica 6 godina); „Kad sluša mamu, tatu i vaspitačicu” (devojčica, 5,5 godina); „Da ne bude bezobrazan” (dečak, 5 godina); „Kad sluša vaspitačicu, kad popije sok i ne prospe ga” (devojčica, 6 godina); „Da bude dobar prijatelj” (devojčica, 6,5 godina); „Ne znam” (dečak, 6 godina); „Da sluša” (devojčica, 5,5 godina).

Iz navedenih odgovora dece može se izvesti i nešto opštiji zaključak. Naime, u društvo Srbije sporo prodire drugačije poimanje detinjstva, karakteristično za sa-

4 U empirijskom istraživanju koje su obavili Zagorka Golubović, Bora Kuzmanović i Mirjana Vasović potvrđena je hipoteza da je autoritarnost kao tip ponašanja, ali i kao sindrom personalne karakterne strukture, u društvu Srbije izražena u visokom stepenu. „To se naročito ispoljava u prihvatanju stava da su 'poslušnost i poštovanje autoriteta najvažnije vrline koje deca treba da nauče' (74%)” (Golubović, 1995: 64). Visok stepen prihvaćenosti navedene tvrdnje (66,6%) našao je i autor ovog teksta u istraživanju tradicionalizma i autoritarnosti na uzorku sadašnjih i budućih vaspitača i roditelja predškolske dece (Mišković, 1999: 419).

vremeni industrijski razvijeni svet, u kojem bi bila pomerena granica između dece i sveta odraslih, „do više recipročnog i participativnog odnosa generacija u porodici” (Tomanović, 2004: 20). Jednostavnije rečeno, deca se u našem društvu još uvek više „vide”, nego što se „čuju”.

Deca imaju vlastite, od odraslih nezavisne, *aspiracije* šta žele da postanu kad odrastu. To najbolje ilustruje odgovor jedne devojčice (6 godina), koja je izjavila: „Tata je rekao ’starleta’, a ja neću, već hoću da budem teniserka”. Omiljena zanimanja za devojčice su: vaspitačica, doktorka, veterinarica, šminkerica, frizerica, balerina, a za dečake, doktor, policajac i vojnik.

Svakodnevnica dece u institucionalnom okruženju

U savremenom društvu došlo je do bitnih promena u konceptu i praksi detinjstva⁵. Jedna od bitnih dimenzija modernog koncepta detinjstva jeste zatvaranje dece u dečji svet putem procesa *institucionalizacije* detinjstva. „Institucionalizacija detinjstva odnosi se na proces putem kojeg organizovana uređenja, uglavnom školski sistem, utiču na život dece i organizuju ih” (Frenes, 2004: 116). Posledica procesa institucionalizacije detinjstva jeste činjenica da predškolska i školska deca u svakodnevnom životu sve više vremena provode u institucionalizovanim okruženjima u kojima su smeštena u posebne i nadgledane prostorije. U predškolskim institucijama profesionalno osposobljeni vaspitači sa decom realizuju planirane i usmerene (organizovane) aktivnosti, a obezbeđen je nadzor, zaštita i kontrola dece. U tim ustanovama deca zadovoljavaju potrebu za igrom i drugarstvom među vršnjacima.

Postoje mišljenja nekih autora da se procesom institucionalizacije detinjstvo „ogoljava” institucionalizacijom dece u „industriji brige o deci”, sa njenom strukturalnom rigidnošću (Suranski, 1982, prema Tomanović, 2004: 16). Neki autori ističu da ova tendencija može značiti „krizu” detinjstva zato što se dečji život sve više odvaja od života odraslih. Ivar Frenes (Ivar Frønes) je mišljenja da se institucionalizacijom detinjstva kolonizuje svet života, u Habermasovom (Jürgen Habermas) smislu reči. „Detinjstvo je preplavljeno pravilima i šemama klasifikacije ukorenjenim u potrebi za obrazovanjem, profesionalnom negom i društvenom kontrolom” (Frenes, 2004: 116). Međutim, uprkos toj činjenici, Frenes kaže da proces institucionalizacije može dovesti do *individualizacije* detinjstva, prema kojoj se dete sve više shvata kao jedinstveni društveni akter kompetentan da oblikuje svoj vlastiti život i identitet i čija se prava i obaveze potenciraju (individuacija). „Predškolsko dete ne samo što je deo kategorije ’deca u određenoj starosnoj grupi’; on/ona je jedina individualna, jedinstvena ličnost i treba je tako i tretirati” (Frenes, 2004: 116).

Institucionalizacija i individualizacija detinjstva u vezi je sa empirijskom činje-

5 O bitnim promenama u konceptu i praksi detinjstva u savremenom društvu, više videti u zborniku radova *Sociologija detinjstva* (Tomanović, 2004). Za ovu temu, u navedenom zborniku, posebno je značajan članak Ivara Frenesa *Dimenzije detinjstva*.

nicom i teorijskim konceptom *familizacije* detinjstva. Radi se o procesu u kojem, s jedne strane, porodica ima sve više obaveza i troškova oko dece, a verovanje u svemogućnost porodice dobija snagu mita. S druge strane, integrisanjem dece u instituciju porodice, gde „presudan značaj dobija dom kao fizički i konceptualni prostor u kojem su deca locirana” (Tomanović, 2004: 17), smanjuje se vidljivost dece a podstiče njihov zavisn položaj.

Jedan deo našeg istraživanja odnosio se na dečju svakodnevnicu u institucionalnom okruženju. Studenti intervjueri, Dušanka Simić i Milenko Vuković, pitali su svih šesnaestoro dece koja redovno idu u vrtić da ga opišu i ocene, a posmatranjem su došli do podataka o svakodnevnom životu dece u jednom od vrtića nedaleko od Novog Sada.

Prijem dece u vrtić je od 06:00 do 08:00 časova. Sva deca koja dođu u vrtić borave zajedno u prijemnoj sobi do 07:30. U prijemnoj sobi, s obzirom na mešoviti uzrast, deca se igraju igračkama po sopstvenom izboru. Dečaci biraju autiće, dok se devojčice u kutku frizera češljaju i nameštaju frizure, a neka deca crtaju. U 07:30 svaka vaspitačica odvodi decu iz svoje grupe u dečju sobu za dnevni boravak. U periodu od 07:30 do 8:00 časova pripremaju se za doručak, odlaze u kupatilo gde peru ruke, a u tome ih kontrolišu i podstiču vaspitačice. Od 08:00 do 08:30 je doručak, deca sede za stolovima i u miru i tišini doručuju uz motivaciju vaspitačica. Nakon doručka deca ponovo odlaze u kupatilo i obavljaju higijenske navike. Po povratku u sobu deca uzimaju stolice i sedaju u polukrug, vaspitačica proziva decu, radi provere prisutnosti, a deca se najčešće javljaju sa „tu sam”. Dalje slede usmerene aktivnosti koje je vaspitačica isplanirala prethodni dan. To su:

- jutarnja gimnastika; sva deca rado učestvuju u ovoj aktivnosti, vrlo su spretni i uspešno ponavljaju vežbe koje im vaspitačica pokazuje, naročito deca starijeg uzrasta;

- usmerene aktivnosti kao što su intelektualne, muzičke i likovne; vaspitačice ih organizuju za celu grupu ili u manjim grupama, u zavisnosti od interesovanja dece; aktivnost traje dok su deca za nju zainteresovana;

- slobodne aktivnosti; deca odlaze u dvorište ili u šetnju, u zavisnosti od vremenskih uslova; vaspitačice vode decu do igrališta u blizini vrtića gde se nalaze klackalice, ljuljaške i ostali rekviziti.

Posle slobodnih aktivnosti sledi priprema za užinu. Deca užinaju u vremenskom terminu od 11:00 do 11:30. Vreme od 11:30 do 13:00 časova predviđeno je za obavljanje higijenskih navika i popodnevni odmor. U 13:00 časova deca ustaju i pripremaju se za ručak koji traje od 13:00 do 13:30. Posle ručka sledi pranje ruku i odlazak u sobu gde se deca slobodno igraju po sopstvenom izboru. U tom vremenskom periodu vaspitačice često čitaju deci priče koje deca rado slušaju. U 15:00 časova sve grupe se zbog smanjenog broja prisutne dece spajaju u prijemnu sobu do odlaska dece iz vrtića. Roditelji dolaze po decu u periodu od 14:00 do 16:30 časova.

Iz opisa dečje svakodnevice u dečjem vrtiću vidi se da se organizovani život dece svakodnevno odvija u posebnim i nadgledanim prostorijama u kojima profesionalno osposobljeni vaspitači realizuju planirane i organizovane aktivnosti sa decom. U tom okruženju deca svakodnevno zadovoljavaju potrebu za igrom i drugarstvom među vršnjacima.

U razgovoru sa intervjuerima svih šesnaestoro intervjuisane dece izjavilo je da je u vrtiću bitno drugačije nego kod kuće. Sva deca su dala izrazito pozitivnu ocenu vrtića u kojem svakodnevno borave. U vrtiću im se najviše dopada to što uz veliki izbor igraćaka mogu da se igraju sa drugarima, i što im vaspitačice pomažu da nauče razne pesmice, priče i igre za decu. Ni jedno dete, od šesnaestoro intervjuisanih, nije izjavilo da vaspitačica ima negativan stav i da se loše ponaša prema deci. Naprotiv, sva deca su izrazila osećanja velike bliskosti i privrženosti prema vaspitačicama.

U opisu boravka u dečjem vrtiću deca ipak ukazuju na elemente svoje svakodnevice koji bi, po mišljenju autora ovoga teksta, mogli predstavljati znake „strukturne rigidnosti”. Negativne strane vrtića deca vide u disciplini, dužem boravku u zatvorenom prostoru, nedostatku roditelja i bliskih osoba iz porodičnog okruženja (bata, seke, babe, dede), nemogućnosti da gledaju televizijski program i da koriste kompjuter. No, bez obzira na ove nedostatke, sva deca koja redovno odlaze u vrtić slažu se u oceni da je vrtić prijatno mesto za njih i da treba redovno da ga pohađaju. To se jasno uočava iz opisa i ocene dečjeg vrtića koji su dali šestogodišnja devojčica i sedmogodišnji dečak.

„Kada dođem u vrtić moji drugari se već igraju, ja sednem pored njih i igram se sa njima. Onda vaspitačica kaže da operemo ruke i da doručujemo. Posle uzmemo stolice i sednemo u polukrug. Vaspitačica nam priča priču i, ... onda učimo neke pesmice... Igramo se u kutku ja i S... se šminkamo... ili nešto drugo se igramo za stolom... na primer... crtamo. Volim da crtam i da vaspitačica stavi crteže na pano pa kada dođe mama, ja joj pokažem šta sam nacrtala. Mama uvek bude srećna kada ja nešto nacrtam... Ponekad idemo napolje, klackamo se... pa se igramo vije, ljuljamo sePosle spavamo, pa ručamo pa... idemo kući kada dođe mama. Volim da idem u vrtić, tamo ima puno igraćaka, drugara... tu se svi zajedno igramo...ne tučemo se.... lepo mi je pevamo i đuskamo. Vrtić je lep, možemo da se igramo šta hoćemo, i svi zajedno skupljamo igračke” (devojčica, 6 godina).

„Kada me tata dovede u vrtić onda idemo da operemo ruke i doručujemo. Ja nekada nisam gladan a Ceca (vaspitačica) kaže: 'Moraš M.... jesti da imaš snage'. Nekada jedem a nekada ne. Ponovo peremo ruke. Onda vežbamo, e, to je super. Vozimo bicikli, ja mogu da uradim sve sto mi kaže vaspitačica, a D.... ne može on je debeli... on mora da skinе naočare. Onda malo ležimo na tepihu da se odmorimo, pa sednemo za sto i radimo grafomotoriku. Posle raspusta idem u školu. Volim

da se igram sa B..... on zna da priča viceve, ali samo 'kulturne'. On mi je najbolji drug, igramo fudbal kada je lep dan i kada nas Ceca i Brana vode na igralište. Volim da se igram kockama, pravimo kulu, a nekada stazu pa vozimo autiće. Onda uživamo i spavamo, pa kad ustanemo ručamo još se malo igramo i idemo kući. U vrtiću je lepo, igram se sa igračkama i drugarima, možemo da crtamo, pričamo da se zasmejavamo. Ne volim da spavam, ali moram da ležim i ne smem da pričam. Volim da idem u vrtić. Uvek se nešto igramo i nikad mi nije dosadno" (dečak, 7 godina).

Zaključak

Dečji društveni odnosi i kulture vredni su proučavanja i istraživanja iz perspektive same dece, nezavisno od interesovanja odraslih. Deca su subjekti u aktivnom odnosu prema svom okruženju u kojem se odvija njihov svakodnevni život. U izjavama dece uočava se njihova težnja da igraju značajnu ulogu kao akteri svakodnevnog života u porodici i dečjem vrtiću. Deca imaju razvijenu sliku porodičnog i neposrednog institucionalnog okruženja, sposobna su da sagledaju svoju porodicu i porodične odnose, vršnjake, dečji vrtić, socijalne interakcije i ponašanja, i otvoreno izražavaju svoje želje i očekivanja o poželjnom izgledu sveta oko njih. Dečja kultura i dečji svet uopšte jednim delom je sličan kulturi i svetu njihovih roditelja, ali čine ih i sadržaji svojstveni samo deci.

U porodičnom okruženju i dečjem vrtiću, deca sebe smatraju akterima, a njihova sposobnost pregovaranja određena je shvatanjem detinjstva od strane roditelja i vaspitača. Porodica i dečji vrtić predstavljaju različite društvene okolnosti za decu u pogledu delovanja, međugeneracijskog pregovaranja i ispoljavanja deteta kao aktera. Iskustvo koje deca imaju jeste da se o svakodnevnom životu u porodici može više pregovarati nego o svakodnevnom životu u dečjem vrtiću. Sudeći prema izjavama dece u porodičnom društvenom kontekstu izraženije je pregovaranje kao aktivnost koja utiče na dečje znanje, delovanje i iskustvo. U porodičnom okruženju predškolska deca sebe više konstruišu kao subjekat, dok se u institucionalnom okruženju odvija protivurečan proces konstruisanja sebe kao objekta ali i subjekta. U dečjem vrtiću područje delovanja dece kvalitativno je uže nego u porodičnom društvenom kontekstu, a svet dečjeg života smešten je u zaštićene prostorije, zatvorene prema prirodnom svetu, ograđene od sfera delovanja odraslih. Činjenica da se svakodnevni život dece za vreme boravka u dečjem vrtiću odvija u zatvorenom prostoru u kojem su deca podvrgnuta organizovanim i rukovođenim vidovima svakodnevnog života, u određenoj meri sprečava decu da imaju spontan odnos sa ekološkom prirodnom okolinom. Međutim, prema izjavama vaspitačica ne bi se moglo reći da su deca u vrtićima sprečena da samostalno istražuju svet, iako

ima objašnjenja iz druge ruke. Igra i spontanost su, takođe, postali deo planiranih aktivnosti u obdaništima, tako da se deca u predškolskim ustanovama sve više podvrgavaju formama i sadržajima koji izgledaju slični strukturama van porodice u kojima odrasli provode svakodnevni život.

Deca uočavaju da pravila ponašanja u njihovoj kući i njihov svakodnevni život određuju njihovi roditelji svojim roditeljskim autoritetom. Prilikom razgovora o svakodnevnom životu u porodici, deca spominju svoj podređeni položaj i upravljanje njihovim aktivnostima od strane roditelja, ali ne ističu da ih to u značajnijoj meri sputava i da im je nesnosno. Drugačije rečeno, deca čiji su roditelji stručnjaci roditeljski autoritet ne doživljavaju kao prinudu, već kao prihvatljiv činilac konteksta za pregovaranje. Kulturu dece u porodici stručnjaka, više nego kulturu dece u radničkoj porodici, karakteriše pregovaranje između dece i roditelja putem kojeg se donose odluke i odvija proces društvenog kontrolisanja. U porodicama stručnjaka deca više učestvuju u donošenju odluka, naglašenija je pozicija deteta kao individualnog aktera i više istaknut demokratski autoritet roditelja. Roditelji iz porodica stručnjaka sa kojima je vođen razgovor ulažu napor da putem porodičnog vaspitanja posreduju u kulturnim očekivanjima dece, kako bi ih izveli iz egocentričnosti karakteristične za rano detinjstvo i naučili načinima ponašanja koji su prihvatljiviji u širem društvenom okruženju.

LITERATURA:

- Blagojević, M. (1997) *Roditeljstvo i fertilitet, Srbija devedesetih*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Frenes, I. (2004) Dimenzije detinjstva. U: S. Tomanović (prir.), *Sociologija detinjstva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: 110–132.
- Golubović, Z. (1995) Tradicionalizam i autoritarnost kao prepreke za razvoj civilnog društva u Srbiji. U: V. Pavlović (ed.), *Potisnuto civilno društvo*. Beograd: Eko centar: 51–70.
- Kopas-Vukašinović, E. (2006) Uloga igre u razvoju dece predškolskog i mlađeg školskog uzrasta. Beograd: *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*. God. 38, Br.1: 174–189.
- Kamenov, E. (1990) *Predškolska pedagogija*. Knjiga prva. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Mišković, M. M. (2012) *Metodologija istraživanja u obrazovanju*. Novi Sad: Pedagoško društvo Vojvodine.
- Mišković, M. M. (2003) *Sociologija*. Beograd: Službeni glasnik.
- Mišković, M. M. (1999) Društveni karakter i ličnost vaspitača, *Nastava i vaspitanje*, God. XLVIII, Br. 3–4: 409–427.

- Praut, A. i Džejms, A. (2004) Nova paradigma za sociologiju detinjstva. U: S. Tomanović (prir.), *Sociologija detinjstva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: 51–76.
- Spasić, I. (2004) *Sociologije svakodnevnog života*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Spasić, I. (2007) Interakcija. U: A. Mimica i M. Bogdanović (prir.), *Sociološki rečnik*. Beograd: Zavod za udžbenike: 196.
- Tomanovic-Mihajlovic, S. (1997) *Detinjstvo u Rakovici: Svakodnevni život dece u radničkoj porodici*. Beograd: Institut za socioloska istrazivanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Tomanović, S. (2004) *Sociologija detinjstva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vujadinović-Milinković, D. (1995) Civilno društvo i svakodnevni život. U V. Pavlović (ed.), *Potisnuto civilno društvo*. Beograd: Eko centar: 303–328.

EVERYDAY LIFE FROM THE PERSPECTIVE OF A PRESCHOOL CHILD

Abstract: This paper presents the results of an empirical study of children's experiences of everyday life experienced by the two types of social environment, family and kindergarten. The term „everyday life” in the sense of the level of reality that makes the context of the practice of childhood. The aim of the research was interpretive, i.e. to describe the practice of everyday life from the perspective of the child, using a qualitative approach and methodology. The descriptive methods and techniques of interviewing and observation were applied. Sixteen children, aged five, six and seven years old, their parents and four kindergarten teachers were interviewed. Using observations empirical notifications of daily activities in the kindergarten were collected. The research results show that preschool children are active participants in daily life and that they have a developed image of the family and the immediate institutional environment. Children's competence, perception of social environment and constituting interactions the basis of these observations, represent the basis on which preschool children shape their own world.

Key words: everyday life, preschool children, the practice of childhood, family environments of everyday life of the child, child's everyday life in an institutional setting.

Otilia Velišek-Braško, Svetlana Lazić

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača Novi Sad

otilia.velisek@gmail.com

UDK: 364.4-053.2/6-056.26/36(497.113)

159.923.5-056.26/36

AKTIVNOSTI PORODICA ČIJA SU DECA DRUGAČIJA¹

Sažetak: Svrha projekta „Osnaživanja majki čija su deca drugačija” jeste pružanje podrške i pomoći porodicama dece sa smetnjama u razvoju. Osnaživanje majki ostvareno je putem informisanja i obrazovanja o njihovim pravima i putem pedagoško-psiholoških radionica vezanih za porodične funkcije i stvaranje pozitivne slike o sebi. Ovaj rad obuhvata pravnu, pedagošku i psihološku osnovu sagledavanja i razumevanja dece koja su drugačija i njihovih porodica. Prikazane su faze reakcija od spoznaje roditelja da je njihovo dete drugačije od ostale dece do prihvatajućeg roditelja. Pravni aspekt rada odnosi se na socijalna, zdravstvena i radna prava roditelja, posebno majki dece sa autizmom i drugim smetnjama u razvoju i invaliditetom. Istaknute su specifičnosti porodica čija su deca drugačija i analizirane su teškoće u ostvarivanju funkcija savremenih porodica na osnovu već postojećih saznanja i na osnovu pedagoško-istraživačkog rada sa roditeljima u fokus grupi u okviru projekta. Analizom se došlo do podataka kakve aktivnosti i koliko često pohađaju porodice i njihova deca u svakodnevnom životu.

Gljučne reči: deca koja su drugačija, roditelji, porodične funkcije, aktivnosti.

Prihvatajući roditelj

Roditeljska spoznaja činjenice da je njihovo dete sa smetnjama u razvoju predstavlja snažan događaj u njihovom životu. Odjednom život može da im izgleda veoma drugačiji od onog šta su očekivali. Taj osećaj je na vrlo slikovit način opisala engleska autorka Emili Perl Kingsli (Emily Perl Kingsley) u priči *Dobro došli u Holandiju*. Ona opisuje reakciju majke koja je dobila dete i na porođaju saznaje da joj dete ima smetnje u razvoju, odnosno Daunov sindrom (Downov sindrom).

¹ Projekat „Osnaživanje majki čija su deca drugačija” podržao je Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova u organizaciji Društva za podršku osobama sa autizmom Grada Novog Sada.

Autorka vuče paralelu između perioda iščekivanja i pripremanja za rođenje deteta tokom trudnoće sa pripremanjem na odlazak na divno putovanje u Italiju. Kada kreće na put, odnosno krene na porođaj, pri sletanju aviona saopštavaju joj da je stigla u Holandiju. Doživljava šok, razočaranje, jer nije to očekivala, nije se za to pripremala. Vremenom shvata da mora da prihvati situaciju, da joj se prilagodi, da uči drugi jezik kako bi se snašla i da otkriva šta sada ta nova zemlja može da joj pruži. Novo mesto nije tako sjajno i dinamično kao prva destinacija, ali shvata da i zemlja u kojoj se zatekla na sporiji način nudi izuzetna bogatstva i lepote.

Roditelji čija deca imaju smetnje u razvoju brinu za svoje dete i kako će se određena smetnja u razvoju odraziti na njegov život. Takođe, brinu kako će se oni sami i njihova porodica prilagoditi novoj situaciji i na koji način će funkcionisati u budućnosti. To je važna prekretnica u njihovom životu, kako za dete, tako i za druge članove porodice. U ovom periodu roditeljima je potrebna emocionalna podrška i nove informacije koje će im pomoći da se suoče sa izazovima radi ostvarivanja pozitivne budućnosti za svoje dete i za celu porodicu. Reakcije porodice na činjenicu da im je dete drugačije od tipične dece mogu biti različite jer zavise od mnogih faktora, ali postoji lista „uobičajenih reakcija” koja je kreirana na osnovu osećanja porodica (Grupa autora, 2013).

Roditelji i drugi članovi porodice prilikom spoznaje često iskuse spektar neprijatnih osećanja zbog situacije da im je dete sa smetnjama u razvoju. Faze ili vrste reakcija koje osećaju roditelji opisala je Elizabet Kabler-Ros (Elisabeth Kübler-Ross, 2005) i istakla mogućnost nasumičnog kretanja reakcije između faza, ali je tendencija da postoji napredak ka rešenju:

- Šok – zaprepašćenost, zbunjenost i nesposobnost da je prihvate.
- Tuga i bol – žal za nadom i snovima koje su roditelji gajili za svoje dete, ekstremna tuga.
- Bes – prirodan je deo proseca tuge koji može biti usmeren ka najbližim, npr. ka detetu, partneru ili bliskim prijateljima.
- Poricanje – odbijanje da se poveruje šta se dešava njegovom detetu, roditelj nije u stanju da čuje činjenice koje su povezane sa detetom.
- Usamljenost – izolovanost, samoća što može imati dva izvora: da se gubi kontakt sa prijateljima zbog obaveza ili zbog nedostatka razumevanja i pomoći od strane drugih.
- Prihvatanje – sledi kada roditelj prihvata svoje dete sa smetnjom i invaliditetom za razliku od prihvatanja same dijagnoze. Prihvatanje znači da je roditelj spreman da zastupa svoje dete.

Dete gradi sebe u porodici, dok porodica sebe i svoju budućnost gradi u konkretnom društvenom kontekstu. Interakcija unutar porodice pomaže u razumevanju interakcije porodice sa društvom, odnosno roditelja sa okolinom (Marković, 2013). Kako bi dete sa smetnjama u razvoju izgradilo sebe i stvorilo pozitivnu

sliku o sebi, izuzetno je važno da stručnjaci i praktičari koji rade u vaspitno-obrazovnom sistemu budu senzibilisani za tu decu, kao i da budu informisani i upućeni u faze reakcija roditelja. Put roditelja do prihvatanja činjenice da im je dete drugačije od ostale dece težak je i može biti i vremenski dugačak. Razumevanje roditelja i cele porodice u procesu od suočavanja do prihvatanja da imaju dete sa smetnjama u razvoju od ključne je važnosti za izgrađivanje otvorenog odnosa i saradnje između roditelja i glavnih nosioca vaspitno-obrazovnog procesa, odnosno vaspitača, nastavnika i stručnih saradnika.

Pružanje podrške i pomoći porodicama neophodno je od strane okoline i od strane profesionalaca, kako bi roditelji što pre dostigli fazu prihvatanja svog deteta sa njegovim specifičnostima. Samo je prihvatajući roditelj istinski spreman za partnerstvo sa vrtićem i školom u vaspitno-obrazovnom procesu svoje dece.

Prava i obaveze roditelja i dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom

Ljudska prava su pojmovno i sazajno bazirana iznad individualnih potreba i državnih interesa obuhvatajući sve ljude, bez obzira na njihovu rasu, nacionalnost, veroispovest, mesto, način i kvalitet života, nivo obrazovanja... Njihova sveobuhvatnost i složenost ukazuju na činjenicu da ih je teško obuhvatiti jednom definicijom, pa se pravni teoretičari često pozivaju na definiciju Luis Henkin (Louis Henkin) po kojoj su ljudska prava „one slobode, imuniteti i beneficije koje, prihvaćene kao savremene vrijednosti, svako ljudsko biće ističe kao svoje pravo u društvu u kojem živi” (prema: Sadiković, 2006: 2). Najveći broj ljudskih prava usmeren je prema državi koja je i pored odgovornih subjekata i institucija i dalje najodgovornija za za ostvarivanje ljudskih, rodnih, manjinskih, dečjih i svih drugih specifikovanih prava na svom području. Država ima obavezu da se uzdržava od njihovog kršenja, da spreči i kažnjava kršenje prava, kao i da stvori uslove za njihovo uživanje (Vučković-Šahović, 2001). U zavisnosti od stepena ostvarivanja ljudskih prava u državi procenjuje se ukupan kvalitet života u datoj sredini.

Roditelji dece sa autizmom i drugim smetnjama u razvoju i invaliditetom veoma dobro poznaju put/eve ostvarivanja svojih prava, ali, nažalost, prepreke koje se na tom putu nalaze poznaju još više.

Institucije u Vojvodini koje su nadležne za pitanja koja se tiču roditelja i njihove dece sa smetnjama u razvoju kreću se od domova zdravlja, kao primarnih zdravstvenih institucija, preko Instituta za zdravstvenu zaštitu dece i omladine Vojvodine, pri čemu su gotovo uvek u proces uključeni i centri za socijalni rad. Tu se nalaze i Komisije za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu i učeniku (interresorna komisija), Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje i mnoge druge ustanove.

Adekvatna medicinska provera i socijalna podrška; tuđa nega i pomoć

Kada razvoj deteta odstupa od tipičnog i traži složeniji pristup i procenu, potrebna je adekvatna medicinska provera, kako radi obezbeđivanja kvalitetnog razvoja deteta, tako i zbog roditelja i načina daljeg ostvarivanja njihovog roditeljskog prava. U tom smislu je odlazak kod pedijatra prva stepenica u nizu koja se prelazi u postupku sticanja i ostvarivanja svojih prava. Kada odabrani lekar – pedijatar iz doma zdravlja ukaže na dijagnostičku sumnju ili uvidi izvesna odstupanja u razvoju deteta, upućuje roditelje u Institut za zdravstvenu zaštitu dece i omladine Vojvodine na dalje provere.

Sa dobijenom dijagnozom lekara specijaliste/a ili subspecijaliste/a iz sekundarnog oblika zdravstvene zaštite, roditelji odlaze u Centar za socijalni rad (CSR) koji je nadležan za teritoriju na kojoj žive dati roditelji sa svojim detetom. Centar je mesto na koje se roditelji uvek vraćaju prilikom ostvarivanja prava na socijalnu zaštitu. Od njega sve počinje i u njemu se dobijaju sve informacije relevantne za probleme koji su u nadležnosti centra. Kao institucija koja pruža adekvatnu socijalnu podršku i pomoć, CSR upućuje dopis Republičkom fondu za penzijsko i invalidsko osiguranje, i to odeljenju za medicinsko veštačenje, sa pitanjem da li dete koje je predmet rada može da ostvari pravo na tuđu negu i pomoć. Roditelj se može i sam obratiti Republičkom fondu, koji po službenoj dužnosti traži od CSR potrebnu dokumentaciju, kako bi doneo zaključak.

Važno je napomenuti da ukoliko je dete iz spektra autizma, koje pri tome nema druge smetnje ili oblike invaliditeta, ne može ostvariti pravo na tuđu negu i pomoć. Međutim, u slučaju da postoje višestruka oštećenja i/ili telesna invalidnost, situacija je drugačija.

Postoji dodatak koji država daje osobama i deci kojima je potrebna pomoć i nega drugih lica. Ona je razgraničena na 70% i na 100%. Vrlo su oštri kriterijumi za ostvarivanje ovog prava, te je potrebno da postoji dosta odstupanja od tipičnog razvoja. Ostvarivanje prava na dodatak za pomoć i negu drugog lica i prava na uvećan dodatak za pomoć i negu drugog lica propisano je *Zakonom o socijalnoj zaštiti* (Službeni glasnik RS, broj 24/2011) i to članovima 92–94.

Za ostvarivanje prava na dodatak za pomoć i negu drugog lica u visini od 70% potrebno je da osoba ima organski trajni poremećaj neurološkog i psihičkog tipa ili više oštećenja, s tim da nivo oštećenja iznosi po 70% i više procenata po najmanje dva osnova. Dva puta godišnje, 1. aprila i 1. oktobra, iznos dodatka za pomoć i negu drugog lica se na osnovu statističkih podataka usklađuje sa indeksom potrošačkih cena u prethodnih šest meseci.

Za ostvarivanje prava na uvećan dodatak za pomoć i negu drugog lica u visini od 100% potrebno je da osoba/dete ima telesno oštećenje od 100%, što znači da bez tuđe nege i pomoći ne može da zadovolji osnovne životne potrebe, ne može

da ustane iz kreveta, da se kreće unutar stana bez upotrebe pomagala, da se hrani, svlači, oblači ili da održava ličnu higijenu bez pomoći drugog lica. I ovde se, kao i u prethodnom slučaju, na osnovu statističkih podataka dva puta godišnje iznos dodatka za pomoć i negu drugog lica usklađuje sa indeksom potrošačkih cena u prethodnih šest meseci.

Ukoliko roditelj ne radi, a već 15 godina neguje svoje dete koje je ostvarilo pravo na uvećani dodatak za pružanje tuđe nege i pomoći, kad navrší opšti starosni uslov za ostvarivanje penzije prema propisima o penzijskom i invalidskom osiguranju, ako nije ostvario pravo na penziju, ima pravo na posebnu novčanu naknadu u vidu doživotnog mesečnog novčanog primanja u visini najniže penzije u osiguranju zaposlenih.

Vaspitno-obrazovni sistem

Predškolske ustanove i osnovne škole rade sa decom kojima je potrebno pružiti dodatnu podršku. U tom smislu se uvodi individualizovana nastava, IOP i personalni asistent. Diskutabilno je u kojoj meri su u sistem obrazovanja i vaspitanja uvedeni pomenuti pomoci, ali je izvesno da postoje radnje koje roditelj deteta sa smetnjama i teškoćama u razvoju može učiniti u cilju njegove uspešnije integracije.

Prvi korak jeste obraćanje Komisiji za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu i učeniku. Na području Novog Sada sedište Komisije je u Ulici braće Ribnikar 32 u Novom Sadu (glavna zgrada ŠOSO Milan Petrović).

Prema članu 2 *Pravilnika o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku* (Službeni glasnik RS, broj 63/2010) dodatna podrška se obezbeđuje bez diskriminacije po bilo kom osnovu svakom detetu, odnosno učeniku iz društveno osetljivih grupa, kome je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta, teškoća u učenju i drugih razloga potrebna dodatna podrška u obrazovanju, zdravstvu ili socijalnoj zaštiti. U tom smislu se može zaključiti da Komisija procenjuje da li je i u kojoj meri potrebno detetu pružiti dodatnu podršku i u kojoj oblasti. Roditelj u Komisiju donosi i predlog IOP-a koji Komisija verifikuje, po potrebi uskladi sa svojim stanovištem i predloži za primenu. Kako bi se u potpunosti pratio razvoj deteta i promene koje nastaju usled nastanka razvojnih ili zdravstvenih promena, Komisija u određenim intervalima zaseda i procenjuje razvoj deteta i donosi mere koje su usklađene sa detetovim stanjem i potrebama.

Postupak procene vrši se na zahtev roditelja i po službenoj dužnosti – na inicijativu obrazovne, zdravstvene ili ustanove socijalne zaštite, uz saglasnost roditelja, odnosno staratelja. Ukoliko je pokretač roditelj, zahtev (inicijativu) za pokretanje postupka procene deteta podnosi izabranom lekaru u nadležnom domu zdravlja, koji unosi podatke iz sistema zdravstvene zaštite koji su mu poznati i upućuje ga Komisiji.

Radna prava roditelja

Domaćim zakonodavstvom se kao prvo roditeljsko pravo navodi odsustvo sa rada zbog trudnoće i porođaja, kao i odsustvo sa rada radi nege deteta u ukupnom trajanju od 365 dana od dana otvaranja bolovanja. *Zakon o radu* (Službeni glasnik RS, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009 i 32/2013) u članu 96 posebno obrađuje pitanja koja se odnose na roditelje dece kojima je potrebna posebna nega. U slučajevima kada je detetu potrebna posebna nega zbog teškog stepena psihofizičke ometenosti, osim za slučajeve predviđene propisima o zdravstvenom osiguranju, roditelj ima pravo da po isteku porodiljskog odsustva i odsustva sa rada radi nege deteta odsustvuje sa rada ili da radi sa polovinom radnog vremena najduže do navršenih 5 godina života deteta. Budući da se radi o dužoj sprečenosti za rad, ovo roditeljsko pravo ostvaruje se na osnovu mišljenja nadležnog organa – Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje.

Porodično pravo

Život i iskustva roditelja dece sa autizmom i drugim smetnjama u razvoju i invaliditetom pokazuju da u izvesnom broju slučajeva očevi napuštaju supruge koje su rodile dete/cu sa smetnjama u razvoju, ne nalazeći mogućnosti ni resurse da se nose sa izazovom. Majke tada bivaju višestruko viktimizirane i iziskuju brižan i odgovoran odnos institucija državnog sistema. Neretko se događa razvod braka, određivanje alimentacije, način izvršenja...

Roditelj koji ne vrši roditeljsko pravo, dakle koji nije staratelj, odnosno kod koga dete ne živi, nakon razvoda braka u obavezi je da daje izdržavanje za dete u iznosu koje odredi sud, što se određuje u postupku razvoda braka. Praksa pokazuje šaroliku primenu sudskih odluka ovog tipa. Ukoliko bivši supružnik ne daje izdržavanje za dete, smatra se da postoje dve opcije. Prva je da se pokrene izvršni postupak na osnovu presude suda o izdržavanju. Tada se predlogom za izvršenje predloži kako će se izvršavati presuda (odrediti sredstvo izvršenja). Prikazano primerom to bi bio predlog da se alimentacija naplaćuje putem administrativne zabrane na plati ili, ako je lice nezaposleno, da se izvrši na pokretnim i nepokretnim stvarima koje su u njegovom vlasništvu. U tom slučaju se imovina tog roditelja prodaje i naplaćuje se dug. Da bi se to ostvarilo, potrebna je odluka suda. Veoma je važno obratiti se ili advokatu koji bi vodio taj postupak ili besplatnoj pravnoj pomoći kako bi sastavili taj predlog. Druga mogućnost koja stoji na raspolaganju jeste da se podnese krivična prijava zbog krivičnog dela nedavanje izdržavanja. Ona se podnosi Tužilaštvu koje pokreće krivični postupak protiv bivšeg supružnika. Krivičnim postupkom sud mu određuje kaznu – novčanu ili zatvorsku – ukoliko ne isplati dug.

Iako je već duže vreme u najavi, alimentacioni fond još uvek nije realizovan i ne zna se kada će biti. Bez obzira na izostanak ovako značajnog fonda, važno je

pomenuti da postoje ideje na koji način bi se moglo pomoći majkama i deci sa smetnjama koje su zaboravili njihovi partneri i očevi. Autonomni ženski centar i Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva vlade Srbije pre izvesnog vremena podneli su inicijativu da se roditeljima koji odbijaju da plaćaju alimentaciju izda privremena zabrana važenja vozačke dozvole i pasoša. Predlagači takođe smatraju da bi država osnivanjem alimentacionog fonda, iz koga bi se isplaćivala alimentacija onoj deci čiji roditelji ne ispunjavaju obavezu izdržavanja u periodu od tri meseca uzastopno ili u roku od šest meseci sa prekidima, na ovaj način mogla uspešno pomoći.

Alimentacioni fond postoji u mnogim evropskim zemljama u kojima je na snazi i privremena zabrana upravljanja automobilom i posedovanja pasoša onim roditeljima koji „zaborave” na svoju zakonsku obavezu plaćanja alimentacije. Primer iz Slovenije govori da se deci do sedam godina mesečno isplaćuje 70 evra iz ovog fonda, a starija deca mesečno dobijaju 120 evra (*Polovina roditelja ne plaća alimentaciju* 2013).

Kome se obratiti?

Pomenuti složeni i višestruki izloženi problemi otvaraju nove dileme, pri čemu odrasla osoba, tj. roditelj, nije sigurna kome u konkretnom slučaju treba da se obrati, ko je nadležan za njegove/njene probleme, da li su i koja njegova/njena prava narušena, kako da se zaštiti ili da ostvari neka svoja prava... Imajući u vidu postojanje prakse odbijanja odgovornosti i nečinjenje da se ona otkloni, ne iznenađuje upitanost koju osoba oseća u trenucima kada treba načiniti naredni korak i poći u ostvarivanje novih prava i istraživanje mogućnosti i ograničenja. Važno je napomenuti da se institucije Zaštitnika građana i Poverenika za ravnopravnost nalaze među prvima kojima se treba obratiti kako bi se dobio savet kojim putem dalje poći.

Pored ove vrste obraćanja jednako je važno uputiti roditelje da se sa institucijama sistema (centrima, fondovima, komisijama, raznim ustanovama, agencijama...), odnosno sa državnim organima ne razgovara telefonom, ne odlazi lično, ne piše se elektronska pošta. Sa državnim aparatom se dopisuje.

Specifičnosti porodica dece koja su drugačija

Porodica je društvena grupa koju čine pojedinci povezani srodničkim (krvnim) ili bračnim vezama i ona je kulturološki i istorijski promenljiva kategorija, određenje je pojma prema Pedagoškom leksikonu (Potkonjak i saradnici, 1996). U savremenoj porodici razlikuju se sledeće funkcije: reproduktivna funkcija, ekonomska funkcija, funkcija zadovoljenja polnog nagona i emotivna funkcija,

funkcija pružanja zaštite, vaspitna i obrazovna funkcija i funkcija zabave i razonode (Grandić, 1997). Porodice dece sa smetnjama u razvoju i sa invaliditetom netipične su porodice po unutrašnjim odnosima i po dinamici, što utiče na njene funkcije. Takve porodice imaju specifičnosti u okviru ostvarivanja svake porodične funkcije.

Specifičnosti porodica dece sa smetnjama u razvoju i sa invaliditetom (Velišek-Braško, 2013) sa dopunom iz izveštaja projekta „Osnaživanje majki čija su deca drugačija” u Novom Sadu² jesu sledeće:

1. Reproductivna funkcija porodice ogleda se u produžavanju vrste, odnosno u potomcima. Specifičnost porodica dece sa smetnjama u razvoju i sa invaliditetom, gledajući biološki, jeste da imaju potomke koji se teže razvijaju, a samim tim je teži njihov put za ostvarenje ove funkcije. Takođe, nije redak slučaj da je u takvim porodicama manji broj dece, zbog specifičnosti dinamike porodice i njenih odnosa. Roditelji se ne usuđuju da imaju još dece zbog strepnji i zbog obaveza oko deteta koje ima smetnje u razvoju, kao i preopterećenosti, premora i iscrpljenosti.

Primeri komentara majki sa radionice za osnaživanje, koji oslikavaju specifičnost u okviru reproductivne funkcije: „Mene je moj sin potpuno iscrpeo, ja ne mogu da budem roditelj još jednom detetu.”; „Moje starije dete ima smetnje u razvoju, a imam i još jedno mlađe dete. Uхватила sam sebe da sažaljevam mlađe dete, da će on imati teret zbog starijeg brata koji je drugačiji, pa sam pomislila da rodim i treće kako bi u budućnosti delili obaveze oko najstarijeg brata. A onda sam se uplašila, šta ako sa trećim detetom bude bilo nekih problema, da još jednom prolazim ovo, ja to ne mogu. Odustala sam od trećeg deteta.”

Posebno interesantan primer jeste komentar jedne majke, jer je dala pozitivan primer na koji način su u porodici rešili problem straha i povlačenja u okviru ove porodične funkcije: „Nama je prvi sin, dete sa autizmom, onda smo odlučili da imamo drugo, jer imamo pravo da budemo roditelji zdravom detetu. A onda smo odlučili da ćerka, drugo dete ima pravo da ima brata ili sestru koje nema smetnje u razvoju, tako da smo dobili i treće dete.”

2. Ekonomska funkcija u savremenom svetu ogleda se u potrošačkoj zajednici gde prihodi u porodici utiču na njenu stabilnost. Sa aspekta ove funkcije ugrožena je stabilnost porodica dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, jer posebne obrazovne potrebe te dece, kao i specifičan način zadovoljavanja njihovih osnovnih potreba, zahtevaju veće materijalne troškove i institucionalno i van nje.

3. Funkcija zadovoljenja polnog nagona i emotivna funkcija najpuniji je izraz savremene porodice i potpuno je odvojena od reproductivne funkcije. Emotivna funkcija u odnosu na supružnike i između roditelja i dece postala je centar porodice. Emotivni odnosi unutar porodice dece sa smetnjama u razvoju i invali-

² Projektom je obuhvaćeno 28 roditelja, što čini kvalitetnu fokus grupu roditelja ove specifične populacije.

ditetom svakako je najbitnija funkcija koja utiče na psihološku stabilnost svakog člana. Postoje specifičnosti u emotivnim odnosima i između supružnika i između dece i roditelja u takvoj porodici, jer teškoće sa kojima se susreće cela porodica mogu da naruše stabilnost ove funkcije. Često se dešava da se naruši odnos između supružnika zbog problema koji postoje u životu takve porodice, kao i ambivalentne emocije koje se javljaju od strane roditelja prema njihovom detetu koje ima smetnje u razvoju.

4. Funkcija pružanja zaštite obuhvata: biološku, moralnu, pravnu i ekonomsku zaštitu. Porodice dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u okviru svake zaštite moraju mnogo više da se zalažu. Biološka zaštita koja počinje od podizanja, negovanja i čuvanja, mnogo je više izražena u takvoj porodici i mnogo duže traje nego u tipičnim porodicama. Pomaganje, solidarnost i podrška u okviru moralne zaštite, više je zastupljena u krugu uže i šire porodice dece sa smetnjama u razvoju nego u porodicama bez tih teškoća. U takvoj porodici je u većoj meri izraženo zastupanje svojih prava i prava dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, jer se roditelji moraju više angažovati u njihovom ostvarivanju. Ekonomska zaštita, odnosno izdržavanje i nasleđivanje takođe je područje otežane zaštite.

5. Vaspitna i obrazovna funkcija je funkcija koju deli porodica i država/ustanove. Zakonskim regulativama i inkluzivnim obrazovanjem je poboljšana ova funkcija i pružena je podrška porodicama dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Kako sam proces vaspitanja i obrazovanja kod takve dece ide sporije i otežano, porodicama je teže da ostvare ovu funkciju.

Učesnici radionica za osnaživanje istakli su veliki problem zbog prepreka u ostvarivanju pava na inkluzivno obrazovanje, jer su često nailazili na „zatvorena vrata” u vrtićima i školama. Jedna majka je istakla da se putem uključivanja jednog deteta u redovne vrtiće ili škole otvaraju vrata i drugoj deci otvaraju mogućnosti za inkluzivno obrazovanje. Komentari prisutnih potvrđuju sporost procesa inkluzije kod nas, ali pojedinačnim primerima dobre prakse inkluzivnog obrazovanja granice predrasuda i negativnih stavova se pomeraju i na taj način omogućavaju napredak i razvoj u inkluzivnoj pedagoškoj praksi.

6. Funkcija zabave i razonode se odvija u različitim formama i to van porodice, kao što su: izleti, odmori, manifestacije, sastanci, druženja. Porodicama dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom često je i ova funkcija otežana zbog predrasuda okoline koje još nisu prevaziđene kod nas, te takve porodice često izbegavaju vanporodične susrete i neretko se stide svoje dece i sakrivaju ih od javnosti.

U toku radionica za osnaživanje roditelja putem interaktivne vežbe *Krugovi prijatelja* ukazano je na značaj stvaranja socijalnih kontakata, komunikacije i interakcije iz ugla dece koja imaju smetnje u razvoju sa decom iz opšte populacije i sa drugim ljudima. Funkcija zabave i razonode iz ugla svakodnevnih aktivnosti

obrađena je putem intervjua. Podaci ukazuju da svakodnevica dece koja su drugačija iskazuje da kvantitativno od četiri do sedam sati provode u vrtiću, školi ili boravku radnim danom, odnosno oko trećine od celog dana ili 5,5 sati (27,5 sati nedeljno). Od dodatnih sadržaja deca pohađaju različite tretmane ili aktivnosti uglavnom jednom nedeljno u proseku jedan ili dva tretmana kao što su: logopedski tretmani, defektološki, kinezi terapija i terapijsko jahanje, što na nedeljnom nivou u proseku iznosi 1,5 sat. Neki su uključeni u vikend program za osamostaljivanje jednom mesečno. Dodatne slobodne aktivnosti su različite i odnose se na: likovne radionice, veslanje, fudbal, sportski trening, ples, bazen, klizanje, poseta koncertima, izlazak u grad od kojih su neki dva ili tri puta nedeljno, dok se neke aktivnosti povremeno realizuju. Ustaljene redovne aktivnosti se realizuju 2,5 sata nedeljno. Porodične i kućne aktivnosti dece nisu kvantitativno izražene, ali su istaknute zajedničke igre, društvene igre, pomoć u kućnim poslovima, spremanje sobe, a neki odgovori su neodređeni, kao što su bez napisanog odgovora ili uopšteno „jako puno”. Odgovori na pitanje koje se odnosi na druženje daju brojne mogućnosti druženja porodice, kao što su: druženja sa decom van škole i vrtića, rođendani, slave, posete rodbini i prijateljima, odlazak u bioskop, na bazen, šetnje i letovanja, ali ni jedna aktivnost nije izražena količinski, koliko često ili koje vreme dete i porodica provode u funkciji zabave i razonode. U nekim upitnicima je istaknuto da idu u posetu „kod mojih prijatelja” ili samo u „bliži krug prijatelja”, što ukazuje na negativna iskustva porodica sa širom okolinom i da biraju sebi okruženje koje je senzibilisano za njihovu porodicu i specifičnosti koje imaju. Jedna majka je rekla „Najveći problem mi predstavljaju rodbina i dušebrižnici koji ne znaju šta je autizam i kažu mi da mom detetu ništa ne fali samo je zapušten!”

Statistički raspoređeni sati porodica koje su obuhvaćene projektom na nedeljnom nivou obuhvataju sledeće institucionalne aktivnosti: vaspitno-obrazovne aktivnosti 27,5 sati, dodatni tretmani 1,5 sat i dodatne slobodne aktivnosti 2,5 sata, što ukupno iznosi 31,5 sat. Ovaj broj sati organizovanih aktivnosti dece koja su drugačija čini nepunih 20% vremena cele nedelje. Ako se uzme da je 8 sati potrebno čoveku za spavanje, prema najgrubljem proseku, mi u toku nedelje 33% vremena spavamo. Skoro 50% posto vremena preostaje deci iz pomenute populacije u toku nedelje za kuće poslove, obaveze, zabavu i druženje, odnosno za vaninstitucionalne aktivnosti. To je više vremena nego što spavaju i više vremena nego što provedu u organizovanim aktivnostima zajedno.

Zaključak

Na osnovu fokus grupe, aktivnosti zabave i razonode nisu se kvantitativno izražavale, ali je naveden velik broj različitih aktivnosti, što potvrđuje potrebu dece

i porodice za aktivnostima kao što su: druženja sa decom van škole i vrtića, rođendani, slave, posete rodbini i prijateljima, odlazak u bioskop, na bazen, šetnje i letovanja, ali ih ređe realizuju, ne na svakodnevnom ili svakonedeljnom nivou. Obuhvatajući i komentare, mišljenja, stavove i iskustva roditelja koji su bili učesnici projekta za osnaživanje i na osnovu prikaza i analize po funkcijama i specifičnosti porodica dece sa smetnjama, može se zaključiti da takve porodice imaju teškoće u okviru svake funkcije, što utiče na stabilnost celokupne porodice. Zbog navedenih otežavajućih okolnosti u takvim porodicama, velika je verovatnoća da porodica postane disfunkcionalna. Stoga proizilazi da je stabilnost porodica dece sa smetnjama u razvoju ugrožena, jer se otežano ostvaruju funkcije savremene porodice zbog specifičnih okolnosti u kojoj se nalaze. Porodice čija deca su drugačija u odnosu na tipičnu decu često su i nepotpune, odnosno supružnici su razdvojeni. Vrlo često se radi o samohranim majkama koje ostvaruju sve porodične funkcije same, odnosno same vode brigu o detetu koje ima smetnje u razvoju. Navedene specifičnosti i teškoće u funkcionisanju porodica dece koja su drugačija, kao i specifičnosti položaja majki u okviru takvih porodica, ukazuju na potrebu pružanja podrške i pomoći takvim porodicama, posebno majkama, kako bi bile osnažene za realizaciju kvalitetnijeg života svoje porodice, dece i sebe. Apostrofirane su institucije koje su se u praksi iskazale kao relevantne u cilju ostvarivanja roditeljskih prava, odnosno institucije koje pružaju podršku deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, težeći da im kroz spektar sopstvenog delovanja i ostvarivanja infrastrukture sa drugim jednako važnim subjektima obezbedi dodatnu obrazovnu, zdravstvenu ili socijalnu podršku.

LITERATURA:

- Grupa autora (2013) *Vodič za roditelje dece sa autizmom: brošura podrške za porodicu*. Novi Sad: Magona.
- Kübler-Ross, E. and Kessler, A. D. (2005) *On Grief and Grieving: Finding the Meaning of Grief Through the Five Stages of Loss*, with David Kessler. Scribner.
- Marković, T. (2013) Uticaj društvenog, kulturnog i obrazovnog konteksta na shvatanje deteta i odnosa prema detetu. *Krugovi detinjstva*. 1-2: 89–112.
- Perl Kingsley, E. (1987) *Dobro došli u Holandiju*, <http://www.eden.rs/Clanci/Clanci-Deca-i-Porodica/dobro-doli-u-holandiju.html>, preuzeto 14.03.2008.
- Polovina roditelja ne plaća alimentaciju* (2013) Politika. Preuzeto 11.11.2013. sa: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Polovina-roditelja-ne-placa-alimentaciju.lt.html>
- Поткоњак, Н. и сарадници (1985) Педагошки лексикон. Београд: Завод за издавање уџбенике и наставна средстава.

Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku (Službeni glasnik RS, broj 63/2010).

Sadiković, L. (2006) *Ljudska prava*. Univerzitet u Sarajevu. University AAB. FSK/S – 08/06.

Велишек-Брашко, О. (2013) Партнерство родитеља и васпитно-образовних установа у инклузивном образовању. Иновације у настави, бр. 2: 136–147.

Vučković-Šahović, N. (2001) *Prava deteta i Konvencija o pravima deteta*. Beograd: Jugoslovenski Centar za prava deteta.

Zakon o radu (Službeni glasnik RS, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009 i 32/2013).

Zakon o socijalnoj zaštiti (Službeni glasnik RS, broj 24/2011).

ACTIVITIES OF FAMILIES WHOSE CHILDREN ARE DIFFERENT³

Summary: The purpose of the project “Empowering of Mothers Whose Children are Different” is to support and help children with disabilities. Empowering of mothers is accomplished through informing and education of their rights and by pedagogical and psychological workshops regarding family functions and creating positive image of them. This paper includes legal, pedagogical and psychological base of overview and understanding of children which are different and their families too. Phases of reactions are present starting from the cognition of parents that their child is different all through to the comprehensive parents. The legal aspect of paper refers to social, health and labour rights of parents, especially mothers of children with autism and other disabilities in maturation, including physical. Families’ specificities whose children are different are emphasized and barriers in substantiation of functions of modern families are analyzed by present knowledge and pedagogical researches of parents in focus group in the project. Information of activities which families have and how often do they have them in everyday’s life, are gathered by the process of analysis.

Ključne reči: children who are different, families’ functions, activities.

³ Project Empowering of Mothers Whose Children are Different is supported by The Provincial Secretariat of Economy, Employment and Gender Equality is organised by Association for Support to Persons with Autism in Novi Sad City

Svetlana Lazić

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad

pedagogns@gmail.com

UDK:341.231.14-0532(497.113)

342.7-053.2(497.113)

STANJE DEČJIH PRAVA U VOJVODINI IZ UGLA ZAŠTITNIKA GRAĐANA

Sažetak: Moralni i međunarodno-pravno priznati konstrukt ljudskih prava upućuje na promišljanja da nisu sve individualne potrebe kontekstualno objedinjene kao ljudska prava. Ona se nalaze iznad pojedinačnih potreba i ujedinjuju sve ljude sveta bez obzira na njihove različitosti u bilo kom pogledu. Dečja prava kao kvalitativni rezultat ljudskih prava u centar interesovanja stavljaju dete i potrebu njegovog celovitog razvoja, bez obzira na različitosti koje pojavnošću i poreklom nosi. Potpisivanje i ratifikovanje *Konvencije o pravima deteta* traži od države potpisnice inkorporaciju odredbi ovog međunarodnog dokumenta u domaće zakonodavstvo i njegovu implementaciju. Usložnjavanje stanja koje se preko turbulentne sveže istorije države i regiona prepliće sa društvenom tranzicijom i nezaobilaznom krizom, za rezultat daju ozbiljne podatke o stanju dečjih prava, posebno u području socijalne zaštite.

Ključne reči: Dečja prava, Konvencija o pravima deteta, pravo na socijalnu zaštitu, zaštitnik građana/ombudsman.

Ljudska prava – moralni i pravni okvir

Ljudska prava bazirana su iznad individualnih potreba i državnih interesa i obuhvataju sve ljude, bez obzira na njihovu rasu, nacionalnost, veroispovest, mesto i način života, nivo obrazovanja... Promišljanje da nije moguće govoriti o uspešnoj zaštiti mira u svetu ukoliko se ne učine konkretni naponi u cilju unapređivanja i podsticanja poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve rezultiralo je usvajanjem *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima* neposredno po završetku Drugog svetskog rata (Generalna skupština UN 10. 12. 1948). Njihova sveobuhvatnost i složenost ukazuju na činjenicu da ih je teško obuhvatiti jednom definicijom, pa se pravni teoretičari često pozivaju na definiciju Luis Henkin (Louis Henkin) po kojoj su ljudska prava „one slobode, imuniteti i beneficije koje,

prihvaćene kao savremene vrijednosti, svako ljudsko biće ističe kao svoje pravo u društvu kojem živi” (prema: Sadiković, 2006: 2). Globalni karakter *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima* omogućio je stvaranje regionalnih sistema zaštite ljudskih prava, na osnovu čega je, između ostalih, nastala i *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava*. Budući da predstavlja sintezu dostignuća međunarodnog prava i domaćeg zakonodavstva, ostvarila je nesumnjiv napredak u cilju zaštite, ostvarivanja i unapređivanja ljudskih prava na području Evrope i kao takva čini osnov obaveznosti čak i za one države koje nisu ratifikovale međunarodne ugovore u kojima se navode neka od prava eksplicitno navedenih u *Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava*. Ukoliko bi se dogodilo da u nekoj državi građanima nisu po važećim zakonima priznata neka od ljudskih prava, to ne znači da ih ona nema. **Obaveznost poštovanja ljudskih prava za svaku državu proizilazi iz unutrašnjeg normativnog poretka, ali i iz međunarodnog, koji je iznad državnog.** Nijedna država danas ne može da tvrdi da su u njenoj nadležnosti ljudska prava njenih građana, pa stoga ne mora da ih prizna, odnosno može da ih krši.

Iako je najveći broj ljudskih prava usmeren prema državi, to ih razlikuje od drugih prava moralnog porekla. **Država ima obavezu da se uzdržava od kršenja ljudskih prava, da spreči i kažnjava kršenje prava a takođe i da stvori uslove za njihovo uživanje** (Vučković-Šahović 2001). U tom smislu se može reći da se prava pojedinca kao subjekta ostvaruju zajedničkim delovanjem nacionalnog i međunarodnog prava na području zaštite i ostvarenja ljudskih prava. Uz sve odgovorne subjekte i institucije država je i dalje najodgovornija za ostvarivanje ljudskih, rodnih, manjinskih, dečjih i svih drugih specifikovanih prava na svom području, jer se **u zavisnosti od stepena ostvarivanja ljudskih prava u državi procenjuje ukupan kvalitet života u datoj sredini.**

Dečja prava kao osnov pravičnog promišljanja i delovanja

Prvi slučaj zlostavljanja i zanemarivanja deteta koji je na sudu završen time što je osuđena maćeha osmogodišnjeg deteta na godinu dana zatvora dogodio se u SAD 1874. godine uz pomoć Društva za prevenciju okrutnosti prema životinjama. „Pošto nije postojao zakonski osnov da se dete izdvoji iz porodice pre nego što se dokaže da je počinilac kriv, osnivač društva za prevenciju okrutnosti prema životinjama doneo je u čebetu devojčicu pred dežurnog sudiju, i tražio zakonsku zaštitu ‘ove životinje’” (Žegarac, 2005:10). Brojni slučajevi kršenja, narušavanja i neprimenjivanja prava deteta u praksi doveli su do potrebe za pojačanom brigom prema bićima kojima je potrebna tuđa nega i pomoć, bićima sa potencijalima, bićima u razvoju. Sve do usvajanja *Konvencije o pravima deteta* (Generalna

skupština UN 20. 11. 1989) smatralo se da je dete na osnovu ljudskih prava dovoljno zaštićeno u okvirima zaštite pojedinaca. Iskustvo praktičara i teoretičara koji su se bavili detetom i detinjstvom i ukazivali na njihovu posebnost nalagali su uspostavljanje posebnog sistema koji bi se mogao primeniti na decu. Stoga je usvojena *Konvencija o pravima deteta*, sa ozvaničenim pravima priznatim svoj deci sveta, bez obzira na poreklo, rasu, veroispovest, starost, pol...

Po svojoj suštini dečja prava nisu drugačija od ljudskih prava. Razlikuje ih činjenica da se radi o bićima kojima je zbog vulnerabilnosti potrebna posebna zaštita koju im mogu pružiti odrasli, sa punim uvažavanjem potencijala svakog bića. Prelazak iz detinjstva u odraslo doba pravnim dokumentima je regulisano sticanjem punoletstva, što predstavlja životnu i pravnu prekretnicu.

Konvencija o pravima deteta

Konvencija o pravima deteta (2005) složen je, međunarodno priznat dokument, ujedno i jedini koji za područje svog rada ima decu i njihova prava, pri čemu predstavlja jedan od retkih, ako ne i jedini dokument koji je odmah prihvaćen od strane velikog broja zemalja.¹ Njime se iziskuje sprovođenje mera na nivou države kako bi se međunarodno zajemčena prava deteta ne samo implementirala u postojeći sistem zaštite već i ostvarila primat u istom području.

Detetu se pristupa kao prema subjektu sa pravima, koje aktivno učestvuje u sopstvenom životu i razvoju, a ne samo kao prema osobi koja treba posebnu zaštitu. Stoga se i naglašava da se deci mora omogućiti da aktivno učestvuju u rešavanju svih pitanja koja ih se tiču i utiču na njihov život, te im dopustiti slobodu izražavanja mišljenja. Deca imaju pravo da izraze svoje mišljenje sa njihove tačke gledišta, koje se u ostvarivanju najboljeg interesa deteta uzima u obzir i poštuje. Stoga se sva prava iz *Konvencije o pravima deteta* odnose na svu decu, nezavisno od rase, boje kože, pola, jezika, vere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog, etničkog ili društvenog porekla, teškoća/smetnji u razvoju, rođenju ili drugom statusu deteta, njegovih roditelja ili zakonskih staratelja. Ukoliko i kada postoje razlike, one se ogledaju u ostvarivanju pojedinačnih prava kao što su posebna vrsta zaštite, kao i zaštita prava čije kršenje proizilazi iz kulturnih ili tradicionalnih obrazaca, koji su u suprotnosti sa savremenim shvatanjem ličnosti i poštovanja različitosti (Vučković-Šahović, 2001).

¹ Konvenciju o pravima deteta je u prvoj godini postojanja ratifikovalo 189 zemalja od tada postojećih 191. SAD i Somalija nisu ni potpisale niti ratifikovale ovaj ugovor. Somalija je kasnije i potpisala i ratifikovala, a SAD je samo potpisala i time priznala ovaj ugovor, ali ga nije ratifikovala. Po mišljenju vlade SAD, oni imaju više standarde zaštite i ostvarenja dečjih prava u odnosu na one koje promovise Konvencija o pravima deteta. Godine 1992. tadašnja SRJ potpisala je i ratifikovala Konvenciju o pravima deteta. Raspadom države međunarodno pravni subjektivitet je ostajao i ostao današnjoj Srbiji, dok ostale države ostvarenjem nezavisnosti započinju proces potpisivanja i ratifikovanja međunarodnih dokumenata.

Konvencija o pravima deteta (2005) sadrži preambulu i tri dela. Preambula podseća na osnovne principe Ujedinjenih nacija i posebne odredbe određenih, relevantnih instrumenata o ljudskim pravima. Njome se potvrđuje da je deci zbog njihove osetljivosti potrebna zaštita i briga, pri čemu se ističe značajna, odnosno primarna uloga porodice. Prvi deo *Konvencije o pravima deteta* sadrži katalog prava koja se priznaju detetu (ukupno 41 član), dok su u drugom delu sadržane odredbe kojima se dalje razrađuju obaveze strana ugovornica i uređuje osnivanje i rad *Komiteta za prava deteta* – nadzornog tela nad ostvarivanjem prava iz Konvencije (sadrži ukupno četiri člana, odnosno od 42–45). Trećim delom Konvencije regulisana su pitanja potpisivanja, ratifikacije, pristupanja, stupanja na snagu, izmena, otkazivanja i drugih pitanja (sadrži devet članova, odnosno od 46–54).

Spremnost države da prihvati međunarodni dokument, pa i *Konvenciju o pravima deteta*, iskazuje se kroz tri faze: **potpisivanje** međunarodno priznatog dokumenta, što se sagledava kao relevantan pravni čin; **ratifikovanje**, čime država preuzima obaveze da odredbe iz međunarodnog ugovora koji je ratifikovala inkorporira u domaće zakonodavstvo, kako bi u potpunosti zaokružila sistem zaštite ljudskih prava; **implementacija**, kao čin koji iskazuje tendenciju neprekidnog trajanja i unapređivanja.

Država se ovim putem obavezuje da odredbe Konvencije o pravima deteta budu uključene u njen zakonodavni sistem, pri čemu se prema pitanjima dečjih prava odnosi na osnovu unetih izmena. Ukoliko one nisu unete ili ukoliko postoje nedostaci u nacionalnom zakonodavstvu, *Konvencija o pravima deteta* kao međunarodni dokument ima prioritet u odnosu na domaće zakonodavstvo u svim pitanjima kojima se tretiraju deca.

Klasifikacija dečjih prava

Prava deteta ustanovljena *Konvencijom o pravima deteta* su nedeljiva, pri čemu ostvarenje ili kršenje jednog prava za sobom povlači ostvarenje, odnosno kršenje niza drugih prava. Ipak, čine se napori da se prava navedena u ovom dokumentu klasifikuju, kako bi se olakšalo informisanje o samim pravima, te sama primena prava deteta.

Klasična podela prava (prema Lazić, 2008) poznaje (1) građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava; (2) participativna, protektivna i prava kojima se obezbeđuje razvoj; (3) prava na opstanak, prava na zaštitu, prava na razvoj i prava na učešće u životu zajednice.

*Komitet za prava deteta*² usvojio je klasifikaciju po kojoj se prava navedena u

2 Komitet za prava deteta je nadzorno telo pri UN koje procenjuje stepen ostvarenosti prava navedenih u *Konvenciji o pravima deteta* u svakoj državi koja je ratifikovala ovaj dokument prilikom podnošenja izveštaja na svakih pet godina od dana ratifikovanja *Konvencije o pravima deteta*. Ovo telo uvedeno je 1991. godine i brojalo je 10 članova. Danas ga čini 18 članova, odnosno nezavisnih eksperata koje biraju države potpisnice *Konvencije o pravima deteta*, uz poštovanje ravnopravne geografske zastupljenosti.

Konvenciji o pravima deteta klasifikuju na sledeći način:

- definicija deteta;
- osnovni principi;
- građanska i politička prava (pravo na identitet; sloboda izražavanja i pristup informacijama; sloboda misli, savesti i veroispovesti; sloboda mirnog udruživanja i okupljanja; pravo na privatnosti; pravo na zabranu mučenja ili drugih okrutnih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni);
- porodična sredina i alternativna nega (sa posebnim osvrtom na prava deteta koje je lišeno porodične sredine; prava deteta vezana za alternativni smeštaj naročito usvojenje; pravo deteta na zaštitu od nezakonitog prebacivanja preko granice i roditeljske otmice; pravo na zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja);
- osnovna zdravstvena i socijalna zaštita;
- obrazovanje, slobodno vreme i kulturne aktivnosti;
- dete u posebnim situacijama (prava deteta izbeglice; prava deteta u oružanom sukobu; pravo na zaštitu od seksualne, ekonomske i druge eksploatacije; pravo na postupak u okviru sistema maloletničkog pravosuđa; pravo deteta pripadnika manjinske grupe ili domorodačkog naroda i pravo deteta žrtve nekih od okolnosti koje su doprinele njegovom statusu deteta u posebnoj situaciji na fizički i psihički oporavak i reintegraciju) (Vučković-Šahović 2001).

Principi Konvencije o pravima deteta

Principi predstavljaju pretpostavku za ostvarivanje svih ostalih prava navednih u Konvenciji, te čine prethodno pitanje u ostvarivanju dečjih prava, a u pitanju su dečja prava koja su navedena kao članovi u *Konvenciji o pravima deteta*, ali svojom sveobuhvatnošću ukazuju na mogućnost apsorbovanja drugih članova. **Na njih se poziva uvek u slučaju procene narušavanja dečjih prava u praksi.** Ukoliko ijedan od njih izrazi nepoštovanje, smatra se da je došlo do narušavanja dečjih prava i teži se korekciji, odnosno regulisanju nečinjenja. Oni su: pravo na nediskriminaciju; najbolji interesi deteta; pravo na život, opstanak i razvoj; pravo na participaciju.

Pozivanjem na principe *Konvencije o pravima deteta* Nevena Vučković-Šahović (prema Lazić, 2008) ukazuje na obaveze države potpisnice (države koja je ratifikovala ovaj međunarodni dokument). U tom smislu **nediskriminacija** znači da države imaju obavezu da štite decu od svih oblika diskriminacije i da preduzimaju pozitivne akcije u cilju promocije njihovih prava. **Najbolji interesi deteta** upućuju na obavezu države da obezbedi odgovarajuću brigu o detetu u slučaju kada roditelji ili staratelji to ne čine. Život, opstanak i razvoj naglašava da svako dete ima neotuđivo pravo na život, a država ima obavezu da obezbedi njegov op-

stanak i razvoj. **Izražavanje mišljenja/participacija** apostrofira da dete ima pravo na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču.

Komitet za prava deteta i izveštaj zemlje potpisnice

Dve godine nakon ratifikovanja *Konvencije o pravima deteta*, države potpisnice na osnovu klasifikacije koju je ponudio Komitet za prava deteta pišu prvi izveštaj. Interval narednih izveštaja je na svakih pet godina. Ispred navedenih prava, kao **prva aktivnost koja se navodi u petogodišnjem izveštaju države jesu opšte mere primene koje se odnose na mere koje države preduzimaju u cilju usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa Konvencijom o pravima deteta**, kao i pitanja koja se tiču nacionalnih i lokalnih mehanizama za sprovođenje i ostvarivanje prava deteta u konkretnoj državi. Države, dakle, na svakih pet godina opisuju koje su mere preduzele da bi unapredile prethodno stanje, što uključuje i navođenje promena koje su izvršene na osnovu zaključnih razmatranja Komiteta za prava deteta iz prethodnog izveštaja.

Zbog tendencije vlasti da pišući o dometima ostvarenim u području zaštite, primene i promovisanja prava deteta prikrije sopstvene neuspehe i/ili nedostatak motiva, nevladine organizacije koje za područje rada imaju decu i njihova prava i druge institucije od kojih Komitet za prava deteta traži mišljenje, takođe pišu izveštaj u istim intervalima (Lazić, 2008). Osvrćući se na mogućnosti koje su bile pružene i potonjem nedovoljnom činjenju ili pak na isticanje pozitivnog delovanja vladajućih struktura u državi, pomenute organizacije i institucije stvaraju takozvani *Izveštaj u senci*, značajan i koristan dokument Komitetu za prava deteta, koji objektivno i netendenciozno govori o stanju dečjih prava u državi i stepenu njihove ostvarenosti, odnosno zaštite. Komitet za prava deteta upoređivanjem ova dva izveštaja stiče pravu sliku o stanju prava dece u konkretnoj državi.

Nacionalni plan akcije za decu

Značajni koraci ka približavanju standardima koje je propisala *Konvencija o pravima deteta* bilo je osnivanje Saveta za prava deteta Vlade Republike Srbije i donošenje *Nacionalnog plana akcije za decu*, strateškog dokumenta Vlade u kome se definiše opšta politika zemlje prema deci za period do 2015. godine. **Nacionalni plan akcije za decu najčešće se definiše kao plan prioriternih mera, aktivnosti i programa koje je potrebno preduzeti u godinama njegove intenzivne primene, s težnjom stvaranja što povoljnijih uslova za život dece, njihovo odrastanje i uključivanje u društvo** (*Nacionalni plan akcije za decu* 2004). Budući da su problemi položaja mlade generacije u našoj zemlji izuzetno veliki,

a posebno su narasli u periodu dugotrajne krize i tranzicije u zemlji, postoje neki od problema koji bi trebalo da imaju status problema od prioritarnog i strateškog nacionalnog značaja, kao što su siromaštvo dece, pogoršanje i nedovoljna dostupnost službe zdravstvene zaštite, obrazovanja, kulture, socijalne zaštite... Tu je i porast društveno neprihvatljivih ponašanja kod mladih, kao vid anomalija (maloletničko prestupništvo, narkomanija, alkoholizam, polno prenosive bolesti, nasilje...). *Nacionalnim planom akcije za decu* (2004: 2) trebalo bi da se obezbedi „celovitost i koherentnost politike zemlje prema deci, tj. usklađivanje akcija i mera u različitim oblastima i u različitim javnim službama koje se bave decom.”

Osnovni smisao ovog dokumenta jeste da predstavlja prekretnicu u odnosu društva prema mlađoj generaciji, čime se proširivanjem politike razvoja zemlje uključuje i politika prema deci kao integralni deo ovakvog stava. U tom smislu *Nacionalni plan akcije za decu* predstavlja vrstu instrumenta za mobilizaciju svih socijalnih partnera u rešavanju problema dece: Vlade, Skupštine, lokalne samouprave, građana i udruženja građana, medija, porodica i roditelja, stručnih institucija i pojedinačnih stručnjaka koji se bave decom.

Zaštitnici dečjih prava i ostvarivanje dečjeg prava na socijalnu zaštitu

Prva dekada 21. veka u našoj državi bila je posvećena osnivanju institucija zaštitnika građana, čija misija je nezavisan i samostalan rad na zaštiti i unapređenju ljudskih, dečjih, rodničkih i manjinskih prava. U tom smislu se i donošenje *Nacionalnog plana akcije za decu* poklapa sa njihovim osnivanjem: Pokrajinski ombudsman (2003), Zaštitnik građana Republike Srbije (2005) i brojni zaštitnici građana u lokalnim samoupravama. Hronološki bliski datumi njihovog osnivanja ukazuju na preku potrebu suočavanja države sa nesavršenošću svog sistema, odnosno sa aparatom koji često ne vidi građanina/ku, već radi po automatizmu i pravilima postupanja, ne osvrćući se na posledice učinjenog. Značaj njihovog postojanja najbolje je objasnio Saša Janković naglasivši da institucije zaštitnika građana predstavljaju brane samovolji vlasti i kao takve zaslužuju poštovanje, a „kada neka u našim prebrzim rekama stoji dugo i uspešno, zavređuje da je svi čuvamo i jačamo” (prema: *10 godina Pokrajinskog ombudsmana 2003–2013*, 2013: 31). Svaka institucija bavi se i dečjim pravima, a Zaštitnik građana Republike Srbije i Pokrajinski ombudsman imaju zamenika/cu čije područje rada jesu upravo dečja prava.

Osvrt na stanje dečjih prava pravi se u vidu godišnjeg izveštaja, dokumenta koji svaki zaštitnik građana podnosi osnivaču. Primećeno je da zaštitnici iznova ukazuju na probleme sa kojima se suočavaju deca, pri čemu se iz godine u godinu kao najugroženije dečje pravo pojavljuje pravo na socijalnu zaštitu. Budući da područje iz kog nastupa autor implicite upućuje na Pokrajinski ombudsman,

u nastavku teksta se nalaze podaci pomenute institucije važni za bolje razumevanje stanja dečjih prava iz oblasti socijalne zaštite. **Analiza sadržaja** godišnjih izveštaja Pokrajinskog ombudsmana **ukazala je da je siromaštvo dece još uvek jedno područje neadekvatne zaštite dečjih prava i do sada nedovoljno rešen problem.**

Više od trećine stanovništva u Srbiji je tokom 2004. godine bilo siromašno (36,5%), budući da je njihov dohodak u proseku bio manji od 30 USD mesečno. Od toga 18,2% stanovništva živelo je u apsolutnom siromaštvu, pošto je njihov dohodak u proseku bio manji od 20 USD mesečno. *Godišnjim izveštajem Pokrajinskog ombudsmana za 2004. godinu* (2004: 57)³ precizira se da pomenuti podaci ukazuju na činjenicu „da je oko 2,8 miliona stanovnika u Srbiji bilo siromašno, odnosno 1,4 milion izrazito siromašno”. Domaćinstva sa decom, mereno porodičnim budžetom i u uporedivo istim uslovima, za 40% su u nepovoljnijem položaju u odnosu na domaćinstva bez dece.

Izveštajni period za 2005. godinu (*Godišnji izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2005, 2006*) karakteriše nastavak siromašenja stanovništva Vojvodine i nemogućnost obezbeđivanja proste egzistencije porodice, posebno one sa decom. Evidentiran je i značajan porast broja korisnika materijalnog obezbeđenja porodice (MOP). Tranzicione posledice u Vojvodini su vidljive i po podacima Nacionalne/Pokrajinske službe za zapošljavanje, kojima je ukazano da je „u prvih šest meseci 2005. godine, radni odnos prestao za 39.459 zaposlenih (u odnosu na prošlu godinu porast od 2,82% nezaposlenih, u Vojvodini registrovano 277.523 lica), a da je 628 osoba ostalo bez posla zbog stečaja ili likvidacije preduzeća i prestanka rada poslodavca” (Ibid.: 53). Precizira se takođe da je nastavak prodaje društvenih i državnih firmi uslovalo porast siromaštva (zbog gubitka posla i nerešenog statusa zaposlenih), čije su najveće žrtve deca.

Da se stanje u oblasti socijalne zaštite ne smiruje ukazano je i narednim *Godišnjim izveštajem Pokrajinskog ombudsmana za 2006. godinu*, 2007: 71). Siromaštvo je i nadalje najveći problem u Srbiji, „čak 150.000 dece je ispod granice, a još isto toliko na samoj granici siromaštva”. Prema Izveštaju, najugroženija su deca (posebno romska, bez roditeljskog staranja, sa razvojnim smetnjama, deca izbeglice), čime su posebno onemogućena da ostvaruju pravo na obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu.

Iako je 2007. godina bila četvrta godina od kada je usvojena Strategija za smanjenje siromaštva (nadalje SSS) koja je za cilj imala da se do 2010. siromaštvo prepolovi, *Izveštajem Pokrajinskog ombudsmana za 2007. godinu* (2008) precizira se da je i dalje nepromenjen broj dece koja žive ispod granice siromaštva, a isti broj dece živi na samoj granici siromaštva. Kao marginalizovane grupe i dalje su prepoznata romska deca, deca bez roditeljskog staranja, sa razvojnim smet-

3 U pitanju je prvi godišnji izveštaj tek osnovanog Pokrajinskog ombudsmana. Nisu postojali podaci koji se posebno odnose na APV, te se oslanjalo na podatke Republičkog zavoda za statistiku.

njama i poteškoćama, deca izbeglice, deca iz ruralnih sredina kojima su neretko ograničene mogućnosti date predmetnim zakonima i *Konvencijom o pravima deteta*, koja su ponekad onemogućena da ostvaruju potpuno pravo na obrazovanje, zdravlje i socijalnu zaštitu.

Narednom izveštajnom godinom (*Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2008. godinu*, 2009) Pokrajinski ombudsman se u području zaštite prava deteta najvećim delom bavio radom Komisije za razvrstavanje dece sa smetnjama u razvoju. Pored toga, naglašeno je da je u skladu sa *Konvencijom o pravima deteta*, Savet za prava deteta aprila 2008. godine usvojio *Nacionalnu strategiju za prevenciju i zaštitu dece od nasilja*, u čijem donošenju su učestvovala i deca. Ovo je svakako predstavljalo iskorak i ostvarivanje člana 12 *Konvencije o pravima deteta*, kada deca u potpunosti učestvuju u stvarima i donošenju odluka koje ih se direktno tiču. U tom smislu važno je naglasiti da je tokom iste izveštajne godine pokrenuta inicijativa da se *Porodičnim zakonom* izričito zabrani fizičko kažnjavanje dece. SSS je apostrofirana i u narednom *Izveštaju Pokrajinskog ombudsmana za 2009. godinu* (2010), pri čemu se ukazuje na to da je i kreiranje opštinskih budžeta na teritoriji Vojvodine unekoliko drugačije, pri čemu je, iako smanjen transfer novca lokalnim samoupravama, primetna volja da se nastave reforme socijalne zaštite, a socijalna isključenost predupredi većim izdvajanjem za ovu oblast. Prema zvaničnim podacima u Srbiji (Ibid.: 67) „siromašno je 9,7 odsto dece do 14 godina života, 8,1 odsto onih od 14 do 18 godina, a svako četvrto dete prima dečji dodatak”.

Prema *Izveštaju Pokrajinskog ombudsmana za 2010. godinu* (2011) povećanje siromaštva se nastavilo i u godini u kojoj je trebalo da se završi SSS. Usled globalne krize i porasta broja nezaposlenih, Strategija i pored svog kvaliteta i brižljivog pristupa, nije ostvarila željeni rezultat⁴. Među tri najsiromašnije opštine u Republici Srbiji čak tri su iz AP Vojvodine: Plandište, Žitište, Nova Crnja. Seobom stanovništva i kadrova siromašni okruzi postaju još siromašniji, jer mladi ljudi odlaze u veće centre što dovodi do depopulacije ne samo sela nego i opština i gradova. Izveštajnom godinom se precizira da se povećao broj stanovnika samo u Južnobačkom okrugu za 7,8% i Sremskom za 6,7% u odnosu na 2008. godinu. Tendencija povećanja broja nezaposlenih i posledično broja siromašnih se nastavlja, ali se u *Izveštaju Pokrajinskog ombudsmana za 2011. godinu* (2012) naglašava da je donošenjem *Zakona o socijalnoj zaštiti* doneto najviše novina, koje se zasnivaju na principima decentralizacije i „unapređenja kvaliteta stručnog rada kroz obuku i licenciranje pružalaca usluga” (Ibid.: 58). Iako Zakon ističe porodicu, veliki značaj pridaje razvoju hraniteljstva, usvojenja i usluga dnevnih centara, a proširen je i krug pružalaca usluga.

4 Važno je napomenuti da je njen kvalitet prepoznala Svetska banka, koja je Strategiju za smanjenje siromaštva ocenila kao jedan od najuspešnijih dokumenata ove vrste. Strategija pomoći zemlji 2005-2007 (Country Assistance Strategy 2005-2007) Svetske banke se u potpunosti oslanja na Strategiju za smanjenje siromaštva (<http://www.prsp.gov.rs/>).

Broj narodnih kuhinja je, prema podacima Crvenog krsta Vojvodine, u 2012. porastao sa 20 na 22. Njihove usluge koristi 1858 dece, a ovaj broj bi bio i veći „da nema dodatne prepreke zbog ograničenih ljudskih i tehničkih kapaciteta i svih materijalnih resursa” (*Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2012. godinu*, 2013: 93). Centri za socijalni rad na teritoriji Vojvodine izveštavaju o povećanom broju korisnika, pri čemu je preko 130.000 članova porodice koristilo novčanu socijalnu pomoć.

Godina iza nas se u kontekstu socijalne zaštite i prava na pomoć ne izdvaja u odnosu na prethodne. Naprotiv, otkriva siromaštvo u kategorijama stanovništva koja tradicionalno nisu siromašna. **Jedan odsto stanovnika naše države nema šta da jede, a svaki deseti je apsolutno siromašan i živi sa manje od 83 evra mesečno.**

Zabrinjava podatak da, **prema zvaničnoj statistici** centara za socijalni rad, čak 102.662 dece odrasta u porodicama koje bukvalno ne znaju da li će sutra imati za hleb i mleko. Tamna brojka je daleko veća, pa su procene Ranke Savić iz skupštinskog Odbora za rad, socijalna pitanja, društvenu isključenost i smanjenje siromaštva još početkom godine bile da je 140.000 dece do 13 godina siromašno, a svaki drugi mlađi od 25 nezaposlen. **U bedi živi i 70 odsto invalida, ali i 300.000 starih** (Spasojević, 2013).

Iako je sve više siromašnih među gradskim stanovništvom i među zaposlenima koji ne mogu da žive od svoje plate, **stopa siromaštva na selu duplo je veća nego u gradu.** Njihovo siromaštvo se drugačije vidi, jer su oni inače navikli na niski standard i nemaju visoka očekivanja, pa se postavlja pitanje u kojoj meri uspevaju da prepoznaju sopstveno siromaštvo. S druge strane, vaspitani su da ne očekuju pomoć ni od koga, a već tešku situaciju otežava stav u nekim krajevima da se traženje pomoći smatra sramotom.

Zaključak

Pored detaljnog osvrta na *Konvenciju o pravima deteta* i na obaveze države koje kao potpisnica ovog međunarodnog dokumenta ima prema deci, u radu je apostrofirano pitanje ostvarivanje prava deteta na socijalnu zaštitu. Iako se ovo pravo vezuje za zdravstvenu zaštitu, stopa dece koja su obuhvaćena imunizacijom u AP Vojvodini je na uzornom nivou. Pokrajinski ombudsman u godišnjim izveštajima izveštava o stanju prava dece, apostrofirajući značajna pitanja koja se reflektuju na opšte dobro dece. Pored toga, kontinuirano ukazuju na ozbiljan problem siromaštva među decom, pri čemu su ona bez svoje volje i ikakvog učešća, najveće žrtve društva u tranziciji. Procenjuje se da u Republici Srbiji oko 150.000 dece živi na granici siromaštva i isto toliko ispod, sa tendencijom porasta. Među najsiromašnijim opštinama u Republici Srbiji 3 su iz Vojvodine, a broj građana

koji žive ispod granice siromaštva je zabrinjavajući, posebno imajući u vidu da je unazad nekoliko godina promjenjena struktura stanovništva koje je siromašno (zaposleni, stari, invalidi, seoska domaćinstva).

LITERATURA:

- 10 godina Pokrajinskog ombudsmana 2003–2013* (2013) Novi Sad – Beograd: Pokrajinski ombudsman – OEBS.
- Godišnji izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2004. godinu* (2004) Retrieved 21.01.2014. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/104/godisnji_izvestaj_PO_2004.pdf
- Godišnji izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2005. godinu* (2006) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/103/godisnji_izvestaj_PO_2005.pdf
- Godišnji izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2006. godinu* (2007) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/102/godisnji_izvestaj_PO_2006.pdf
- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2007. godinu* (2008) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/101/godisnji_izvestaj_PO_2007.pdf
- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2008. godinu* (2009) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/100/godisnji_izvestaj_PO_2008.pdf
- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2009. godinu* (2010) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/99/godisnji_izvestaj_PO_2009.pdf
- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2010. godinu* (2011) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/98/godisnji_izvestaj_PO_2010.pdf
- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2011. godinu* (2012) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/633/Izvestaj_PO_2011_Final_001.pdf
- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2012. godinu* (2013) Retrieved 04.12.2013. at: <http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/944/Izvestaj%20Pokrajinskog%20ombudsmana%20za%202012.pdf>
- Konvencija o pravima deteta* (2005) *Univerzalni dokumenti o ljudskim pravima*. Beograd. Beogradski centar za ljudska prava. 179-215
- Lazić, S. (2008) *Pedagoške mogućnosti ombudsmana u sprečavanju porodičnog zlostavljanja dece*. Neobjavljena magistarska teza.

- Nacionalni plan akcije za decu* (2004) Beograd: Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije.
- Spasojević, V. C. (2013) Za hleb i mleko nema 102.662 dece. *Večernje novosti* 23.11.2013. Retrieved 24.11.2013. at: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:465170-Za-hleb-i-mleko-nema-102662-dece>
- Sadiković, L. (2006) *Ljudska prava*. Univerzitet u Sarajevu. University AAB. FSK/S – 08/06
- Vučković-Šahović, N. (2001) *Prava deteta i Konvencija o pravima deteta*. Beograd: Jugoslovenski Centar za prava deteta
- Žegarac, N. (2005) *Deca koja čekaju*. Beograd: Centar za prava deteta. Save the Children UK

THE CHILD'S RIGHTS CONDITION IN VOJVODINA FROM OMBUDSPERSONS' PERCEPTION

Summary: Moral and international-legal stated construct of human rights refer to deliberation that all individual needs are not contextual consolidate as human rights. They are above individual needs and unite all people of the world regardless differences in any kind. Child's rights as qualitative result of human rights put in the center of interest child and necessity of its holistic development, regardless differences which they have by their subjectivity and origins. The process of signing and ratification of The Convention on The Rights of The Child require of the state signatory to incorporate this international document regulation's in domestic legislation and implementation. The situation complexity, which by the turbulent recent history of state and the region intertwines with social transition and unavoidable crises, has for the result serious information regarding child's rights condition, especially in the field of social protection.

Key words: Child rights, The Convention on The Right of The child, the right for social protection, the ombudsperson.

Mirjana B. Matović

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad

mir.matovic@sbb.rs

UDK:78.01:371

MUZIKA KAO SAVREMENI OBRAZOVNI MEDIJ

Sažetak: Značaj muzike u predškolskom i školskom obrazovanju često je zanemaran od strane onih koji nedovoljno razumeju njen potencijal. Način na koji se muzički sadržaj može približiti veoma se razlikuje od onoga čemu se u obrazovnom procesu teži, a to je njegovo uprošćavanje. Ova dva potpuno različita stanovišta usko su povezana i značajno utiču jedan na drugi. Izgradnja pravilnog suda o muzici kao složenom obrazovnom konceptu moguća je tek kroz uspostavljanje pravilnog muzičkog identiteta i kompetencija. Put do njih moguć je zahvaljujući dostupnosti različitih sadržaja, otvorenosti i razumevanju jednostavnih i složenih muzičkih žanrova. Muzička kompetentnost ne odnosi se samo na sadržaje elitne muzike, već i na sadržaje popularne i zabavne. Razumvanje muzike je konačno, kako je govorio još Konfucije, jedan od osnovnih uslova pravilnog razvoja moralnih i etičkih principa individue, društva i države.

Ključne reči: muzički identitet, estetski sud, obrazovanje, lični doživljaj, dostupnost i razumevanje sadržaja.

*Ako se želi pisati istina o nekom lošem stanju,
onda se mora napisati tako da je njegove izbežive uzroke moguće spoznati;
a kada se oni spoznaju, onda je moguće boriti se protiv lošeg stanja.
(Brecht 1979: 167).*

Muzika kao deo čovekove prirode odražava stanje u pojedincu ili društvu, a svaka promena njenog izraza znači pomeranje vrednosnih stavova u ljudskoj prirodi, zajednici i državi.

Koncept o uskoj vezi muzike i države, upravljanja, ali i razvoja društvenog, kulturnog i nacionalnog identiteta postavio je Konfucije još u V veku p. n. e. Danas su polazne osnove iste, ali je evolucija društva dovela i do razvoja muzičkog izraza, pa je tako i njena obrazovna uloga postala složenija. Sa stanovišta savremenog

doba, obrazovni značaj muzike ne sastoji se samo u poznavanju i razumevanju tradicionalne i klasične literature već u prihvatanju i aktivnom učestvovanju u modernim umetničkim i popularnim – zabavnim sadržajima.

U ovom radu objedinjena su mišljenja savremenih istraživača psihologije muzike o pitanjima koja se tiču perioda i načina formiranja estetske svesti i muzičkog identiteta, uzrasnog doba i uključivanja u muzički sadržaj, uloge složenog muzičkog obrazovanja i uticaja neposredne okoline u tome, kao i prednosti aktivnog uključivanja u muzički sadržaj. Značaj ovih parametara važan je za pravilno usmeravanje razvoja idnividue, društva i, posebno, muzike.

Suočavanje sa kompleksnim muzičkim sadržajima u obrazovanju podstiče profesionalnost, radnu disciplinu i usložnjavanje radnih navika. Aktivnim učestvovanjem u muzici utiče se na formiranje stabilnog i odgovornog odnosa jednako prema umetničkoj i popularnoj muzici, što implicira razvoj pravilnog etičkog i estetičkog suda. Oslanjanjem na koncepte promene i prilagodljivosti obrazovanje se postepeno i sigurno približava konceptu kulturne industrije. Pronalaženjem zajedničkog jezika između obrazovanja u već utvrđenoj formi i komercijalizacije kulturnog, tačnije umetničkog izraza moguće je ostvariti napredak u oba pravca. Ignorisanje uloge i neophodnosti kulturne industrije u obrazovanju vodi ka pogrešnoj interpretaciji umetničkog muzičkog sadržaja. Kompromis i prilagođavanje podrazumevaju i postavljanje opštih uslova koji utiču na formiranje stava i ličnog ukusa.

Na neophodnost zajedničkog jezika između savremenih zabavnih sadržaja i umetničkih dostignuća ukazao je još Adorno u Filozofiji nove muzike (1969). Breht je, posmatrajući savremeni teatar, primetio da se i muzika mora prikloniti posebno tehnološkim zahtevima modernog doba: „savremena dijalektika klasičnog muzičkog sadržaja predlaže da se složena muzička forma, kao na primer opera, sadržajno aktuelizuje i po formi tehnicizira” (Breht, 1979: 57). Aktuelizacija i tehnikalizacija, odnosno osavremenjenost, znače demokratizaciju sadržaja koji, takav, podilazi ukusu „naroda” od čijeg suda zavisi njegova, ali i egzistencija umetnika. Sadržaj se neminovno modernizuje i prilagođava opštim društvenim zahtevima i potrebama.

Jedan od načina promenljivosti i približavanja sadržaja u kontekstu obrazovanja jeste uključivanje u realizaciju složenog umetničkog koncepta. Uloga muzike u obrazovnom procesu podrazumeva bezuslovnu predanost sadržajima, a učešće u muzici zahteva od učesnika da u potpunosti iskoriste svoju emocionalnu, mentalnu i fizičku energiju (Pits, 2005: 1).

Estetsko iskustvo koje se u ranom razvojnom dobu dobije učestvovanjem u složenim muzičko-scenskim sadržajima utiče na stvaranje individualnih estetskih kriterijuma koji utiču na razvoj kompletnog muzičkog identiteta. Izgrađeni muzički identitet vremenom ne nestaje, ali se nadograđuje drugim usvajanim

elementima različitih muzičkih žanrova, a sve to podjednako utiče na razvoj estetske svesti. Podrška pojmu lepog, koji je jednak umetnički vrednom i izaziva adekvatnu estetsku reakciju, može se naći u filozofskoj, psihološkoj i sociološkoj sferi proučavanja muzike (Baret, 2006: 175). Literatura koja se odnosi na ovo pitanje često korisiti razne srodne pojmove i koncepte estetskog odgovora: estetski doživljaj, estetski sud, estetski izbor, afektivno reagovanje, muzičko priznanje, muzičke preferencije i muzički ukus (Baret, 2006: 178). Terminološka raznolikost samo potvrđuje pretpostavku da se uzroci i mehanizmi za prepoznavanje lepote umetničkog dela mogu i trebalo bi ih posmatrati sa različitih stanovišta.

Što je pojedinac, posebno u ranom razvojnom dobu, više upoznat sa određenim vrstama muzike, to su njegove kompetencije u razvijanju kritičkog mišljenja u pogledu određene vrste muzike vremenom ispravnije. U tom kontekstu veoma je značajan kontinuitet učenja, jer „dok se moždane strukture brzo prilagođavaju novim muzičkim iskustvima u kratkom roku, ovo učenje se gubi ukoliko se iznova redovno ne podstiče” (Halam, 2006: 26).

Muzika kao umetnička kategorija nosi snažan estetski sadržaj, pa se razumevanje estetskih i fizičkih parametara u ranoj razvojnoj fazi prati kroz estetsku svest o fizičkim karakteristike ambijenta u kojem se učesnici nalaze, s jedne strane, i promene nivoa estetske percepcije kada su izvođači ili sede u publici s druge.

Snažna iskustva učesnika u realizaciji muzičkog dela doprinose preciznijem poistovećivanju sa ulogama koje imaju u određenoj aktivnosti. Osećanja, sama po sebi, dovoljna su motivacija, ali spoljni faktori kao što su nagrade, aplauz i javne pohvale takođe pokreću značajan razvoj stvaralačke svesti. Da bi se podstakla unutrašnja motivacija, mora da postoji tačka u kojoj učesnik ima interes ili razume vrednost predložene aktivnosti (Jusmet 2004: 155–158).

Učešće u muzičkim aktivnostima ključno je u formiranju muzičkog identiteta. Bez obzira na to da li je pojedinac samo slušalac ili ima aktivnu ulogu u muzičkom stvaralačkom procesu (Pits 2005), doživljava li muziku u instituciji ili van nje (Lamont 2003), uči li muziku formalno ili neformalno, kao muško ili žensko i u detinjstvu (Treub 2006) ili pak odraslom dobu, njegov lični doživljaj muzike utiče na muzički identitet.

Postoji značajan broj empirijskih dokaza o tome kako učešće u muzičkim aktivnostima doprinosi muzičkom i socijalnom razvoju (Pits, 2007: 147). Rast međusobnog poverenja, razvoj veština i osećaja pripadnosti grupi istomišljenika samo su neke od reakcija učesnika koji su bili angažovani u muzičkoj produkciji (Pits, 2007: 147).

Muzički identitet je permanentno izložen spoljnim uticajima, pa je uticaj društva na njegovo stvaranje jedan od osnovnih obrazovnih procesa. U periodu adolescencije neophodnost da se prate moderni tokovi pojačana je u odnosu na raniji period odrastanja. Proučavajući reagovanje mladih na popularnu kulutru,

grupa naučnika tvrdi da su kulturni procesi „prilagođeni zahtevima masovnih medija, što dovodi do razdvajanja onih koji stvaraju masovnu kulturu i onih koji je konzumiraju” (Hargrives, 1986: 184). Kao rezultat toga, masovno tržište proizvodi masovnu kulturu sa očiglednom tendencijom da homogenizuje muzički ukus ciljane populacije .

Značaj obrazovne uloge muzike i muzičkih pedagoga najviše je u tome da pokušaju da stvore pogodno okruženje za muzičko obrazovanje. Uključujući najmlađe u muzičke aktivnosti, najjače pokretače kreativnog razmišljanja, podstakli bi ih da dostignu svoj maksimalni potencijal. Neki od efekata uključivanja najmlađih u složenu umetničku produkciju jesu: otvorenost prema umetničkoj formi (npr. operi) razvoj estetske svesti, pokretanje unutrašnje motivacije učesnika za istrajnost u radu i odlučnost da brane svoj muzički identitet.

Dostupnost elitnih i zabavnih umetničkih sadržaja veliki je korak napred u savremenom muzičkom obrazovanju pojedinca i zajednice. Koliko je konzumiranje različitih ideja važno za muzičku industriju, toliko je značajan i pravilan pristup zasnovan na šarolikosti informacija. Afrimisanje jednostavnih i složenih umetničkih dela u najranijem razvojnom obrazovnom dobu podrazumeva protivtežu i istovremeno podržavanje popularnih zabavnih sadržaja sa jasnom umetničkom odgovornošću. Na taj način, jedino, moguće je učiniti savremenu muziku delom evolutivnog procesa. Uključivanjem najmlađih u muziku i kompleksnu muzičku produkciju u mogućnosti smo da utičemo na njihov, a tako i na njen razvoj i kvalitet. Pristupnost i dostupnost ovakvim sadržajima pomažu zauzimanje razložnog stava prema muzici kao ponuđenoj robi usmeravajući dalji tok razvoja muzičko-socijalne svesti.

LITERATURA:

- Adorno, W.T. (1968) *Filozofija nove muzike*. Beograd. Nolit.
- Breht. B. (1979) *Dijalektika u teatru*. Beograd. Nolit. Sazvežđa.
- Barrett, M. S. (2006) Aesthetic response. In McPherson (ed.), *The child as musician*. Oxford: Oxford University Press: pp.173–191.
- Hallam, S. (2006) *Music psychology in education*. London: Institute of Education, University of London.
- Hargreaves, D. J. (1986) *The developmental psychology of music*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joussemet, M., Koestner, R., Lekes, N. & Houliort, N. (2004) Introducing uninteresting tasks to children: A comparison of the effects of rewards and autonomy support. *Journal of Personality*, 72 (1): pp. 139–166.

- Lamont, A., Hargreaves, D. J., Marshall, N. A. & Tarrant, M. (2003) Young people's music in and out of school. *British Journal of Music Education*, 20 (3): pp. 229–241.
- Pitts, S. E. (2005) *Valuing Musical Participation*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Pitts, S. E. (2007) Anything goes: a case study of extra-curricular musical participation in an English secondary school. *Music Education Research*, 9 (1): pp. 145–165.
- Trehub, S. E. (2006) Infants as musical connoisseurs. In McPherson (ed.), *The child as musician*. Oxford: Oxford University Press: pp. 33-49.

Erne Sabo

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad

saboerne@yahoo.com

UDK: 796.012.1-053.4

MOTORIČKE SPOSOBNOSTI DEVOJČICA I DEČAKA PREDŠKOLSKOG UZRASTA KAO REZULTAT SVAKODNEVNOG TELESNOG VEŽBANJA¹

Sažetak: Na uzorku od 226 dece, tj. subuzorku dečaka sa ukupnim brojem 116 i subuzorku devojčica sa ukupnim brojem 110, koji su bili podvrgnuti uobičajenom tretmanu iz fizičkog vaspitanja u vrtiću (Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja dece od jaslene do pripremlne grupe), od 1,5 godine (tzv. jasleni uzrast) do 6,5 godina (pripremlna grupa tj. pred upis u osnovnu školu), izvršeno je testiranje motoričkih sposobnosti. Cilj je bio da se istraže razlike između dečaka i devojčica u motoričkim sposobnostima prilikom upisa u osnovnu školu. Za procenu motoričkih sposobnosti korišćena je baterija od 16 testova. Za utvrđivanje razlika primenjene su: multivarijantna, univarijantna i diskriminativna analiza. Rezultati pokazuju da postoje statistički značajne razlike između dečaka i devojčica u sistemu varijabli za procenu motoričkih sposobnosti. Značajne razlike postoje u pojedinačnim varijablama za procenu eksplozivne snage (skok udalj iz mesta i dinamometrija šake) i varijabli za procenu koordinacije (poligon natraške). Komparacijom aritmetičkih sredina ovih varijabli kod devojčica i dečaka uočava se da značajne razlike proizilaze iz boljih rezultata dečaka. Dobljene razlike opominju da je potrebno voditi računa o polnim razlikama prilikom izbora i primene telesnih vežbi. Osim toga, treba pratiti i proveravati razlike između dečaka i devojčica u motoričkim sposobnostima.

Ključne reči: predškolci, devojčice, dečaci, telesno vežbanje, motoričke sposobnosti, razlike.

¹ Rad je deo istraživačkog projekta: Antropološki status i fizička aktivnost stanovništva Vojvodine iz 2010. godine. Nosilac projekta je Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja u Novom Sadu, a sufinansijer Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu.

Uvod

Motoričke sposobnosti su od velikog značaja u svakodnevnim aktivnostima čoveka. Razvijenost ovih sposobnosti jedan je od faktora koji mogu da utiču na uspešnost u početnim godinama školovanja.

Prema dosadašnjim saznanjima, sve se motoričke sposobnosti mogu u manjoj ili većoj meri razvijati. Za što efikasniji razvoj ovih sposobnosti od velikog značaja jesu: vreme otpočinjanja i dužina trajanja telesnog vežbanja, a poseban značaj ima pravilan izbor telesnih vežbi. Važno je da deca do polaska u školu poseduju što bolje motoričke sposobnosti, jer je njihov razvoj u kasnijem toku života usporen, a daljnji napredak u velikoj meri zavisi od tzv. motoričke osnove.

Sagledavanje motoričke osnove prilikom upisa u osnovnu školu, a posebno eventualnih razlika između devojčica i dečaka u motoričkim sposobnostima, od posebnog je značaja u izboru i realizaciji telesnih vežbi u prvim godinama školovanja.

Problem, predmet, cilj i zadaci istraživanja

Problem ovog istraživanja sadržan je u sagledavanju motoričkih sposobnosti kod dece predškolskog uzrasta, zavisno od svakodnevnog i višegodišnjeg telesnog vežbanja, a posebno kod devojčica i dečaka.

Predmet istraživanja definisan je motoričkim sposobnostima dece oba pola.

Cilj istraživanja je bio da se utvrdi da li postoje razlike između devojčica i dečaka u motoričkim sposobnostima, nakon istovetnog, svakodnevnog i višegodišnjeg telesnog vežbanja u vrtiću.

Na osnovu cilja određeni su operativni zadaci:

1. testiranje motoričkih sposobnosti svakog ispitanika;
2. utvrđivanje centralnih i disperzivnih parametara varijabli za procenu motoričkih sposobnosti, posebno po polovima;
3. testiranje razlike između devojčica i dečaka u motoričkim sposobnostima.

Metod istraživanja

U istraživanju je korišćen ex-post-facto eksperiment i deskriptivna metoda. Kao istraživačka tehnika za prikupljanje podataka vršeno je testiranje.

Uzorak ispitanika izveden je iz populacije dece predškolskog uzrasta, muškog i ženskog pola starije uzrasne grupe (od 6 do 7 godina), maja 2009. godine. Uzorak je sa područja grada Novog Sada, tj. iz vrtića predškolske ustanove „Radosno detinjstvo”. Svi ispitanici bili su podvrgnuti tretmanu od 1,5 do oko 6,5 godina života. Konačan efektiv ispitanika iznosio je 226. Ovaj uzorak podeljen je

na subuzorak dečaka (MJ), sa ukupnim brojem 116, i subuzorak devojčica (ŽJ), sa ukupnim brojem 110.

Uzorak testova. Za procenu motoričkih sposobnosti korišćena su iskustva iz istraživanja sa teritorije bivše SFRJ, tj. sledeći motorički testovi:

a) Za procenu koordinacije: koordinacija sa palicom (KKOPALI), poligon natraške (KPOLIGO) i slalom sa tri medicinke (KSLATME).

b) Za procenu brzine alternativnih pokreta: taping rukom (BTAPRUK), i taping nogom (BTAPNOG).

c) Za procenu gipkosti: duboki pretklon na klupici (GPRETKL) i čeona špaga (GČEOŠPA).

d) Za procenu ravnoteže: stajanje na klupici za ravnotežu poprečno na dve noge sa otvorenim očima (RSTAPAR) i stajanje na jednoj nozi uzduž klupice za ravnotežu sa otvorenim očima (RSTAJED).

e) Za procenu brzine trčanja (sprinta): trčanje na 15m iz visokog starta (BTRČ15).

f) Za procenu eksplozivne snage: skok udalj iz mesta (SSKOKDA) i dinamometrija šake (SDINŠAK).

g) Za procenu statičke snage: vis u zgibu (SVISZGI) i izdržaj nogu na švedskom sanduku (SIZDRNO).

h) Za procenu repetitivne snage: dizanje nogu ležeći na leđima (SDIZNOG) i podizanje trupa iz ležanja na leđima (SPODTRU).

Opis istraživanja. Navedeni uzorak ispitanika, tj. subuzorci dečaka i devojčica, podvrgnuti su tretmanu iz fizičkog vaspitanja u periodu od jaslenog uzrasta (1,5 godina života – kalendarski uzrast) do pripremne grupe za polazak u školu (6,5 godina života – kalendarski uzrast). Tretman je podrazumevao aktivnosti na polju fizičkog vaspitanja dece iz Osnove programa za navedeni uzrasni period. Nakon navedenog tretmana, tj. pre upisa u osnovnu školu, izvršeno je prikupljanje podataka testiranjem. Podaci su pregledani i sređeni u mernim listama, posebno za svakog ispitanika, a zatim razvrstani po polovima. Pristupilo se matematičko-statističkoj obradi podataka, a zatim analizi rezultata i izvođenju zaključaka.

Metode obrade podataka. Za svaku primenjenu motoričku varijablu izračunati su sledeći centralni i disperzivni parametri: \bar{X} – aritmetička sredina, s – standardna devijacija, \min – minimalna vrednost, \max – maksimalna vrednost, k_v – koeficijent varijacije, me – medijana, Sk – skjunis, K – kurtosis, p – značajnost i kd – koeficijent diskriminacije.

Značajnost razlika između grupe dečaka i devojčica u sistemu motoričkih varijabli utvrđena je primenom multivarijantne analize varijanse (MANOVA).

Za utvrđivanje značajnosti razlika između grupe dečaka i devojčica u pojedinačnim varijablama primenjena je univarijantna analiza varijanse (ANOVA).

Značajnost razlika između grupa proverena je i diskriminativnom analizom

(DISKRIMINATIVNA), a doprinos pojedinih varijabli diskriminaciji u prostoru motoričkih sposobnosti utvrđen je izračunavanjem koeficijenta diskriminacije (kd).

Za testiranje značajnosti razlika u rezultatima korištena su dva praga značajnosti: kada je $p=0.05$ do 0.00 , smatra se da postoji statistički značajna razlika, a kada je $p>0.05$, konstatuje se da nema statistički značajne razlike.

Rezultati

Dobijeni rezultati predstavljeni su tabelarno i tekstualno. U ovom radu biće predstavljeni samo rezultati analiza na osnovu kojih se može zaključiti o razlikama između devojčica i dečaka u motoričkim sposobnostima.

Tabela 1.

Razlike između dečaka i devojčica (MJ i ŽJ) u sistemu varijabli motoričkog prostora

Analize	n	F	p
MANOVA	16	4.04	.00
DISKRIMINATIVNA	4	5.77	.00

Dobijene vrednosti značajnosti razlika: $p=.00$ (MANOVA i DISKRIMINATIVNA) pokazuju da u sistemu primenjenih varijabli za procenu motoričkih sposobnosti postoji statistički značajna razlika između grupe dečaka i devojčica. DISKRIMINATIVNA analiza signalizira da razlici najviše doprinose 4 varijable.

Pošto su prethodne analize ukazale na to da u sistemu varijabli postoje značajne razlike i da razlikama u najvećoj meri doprinose četiri varijable, bilo je potrebno utvrditi razlike u pojedinačnim varijablama, tj. u kojim varijablama postoje najveće (značajne) razlike.

Tabela 2.

Razlike između dečaka (MJ) i devojčica (ŽJ) u pojedinačnim varijablama motoričkog prostora

Varijable	X MJ	X ŽJ	F	p	kd
KKOPALI	49.39	47.79	.18	.66	
KPOLIGO	293.61	344.31	12.14	.00	.04
KSLATME	723.78	736.40	.19	.66	
BTAPRUK	14.22	14.47	.99	.32	.06
BTAPNOG	26.72	27.23	1.50	.21	
GPRETKL	43.66	44.59	1.75	.18	
GČEOŠPA	114.63	144.10	.16	.68	
RSTAPAR	91.23	85.40	.34	.56	
RSTAJED	83.22	87.20	.11	.73	
SSKOKDA	122.10	112.91	19.02	.00	.03
SDINŠAK	12.56	11.35	18.94	.00	.07
SVISZGI	78.61	69.10	1.38	.23	
SIZDRNO	225.83	221.3	.03	.83	
SDIZNOG	18.47	18.32	.01	.87	
SPODTRU	8.46	8.87	.15	.69	
BTRČ15	40.42	41.18	1.17	.27	

Iz Tabele 2, vidi se da statistički značajne razlike između dečaka i devojčica u motoričkom prostoru postoje u varijablama za procenu: koordinacije (poligon natraške – KPOLIGO) i eksplozivne snage (skok udalj iz mesta – SSKOKDA i dinamometrije šake – SDINŠAK).

Poređenjem aritmetičkih sredina (X) varijabli u kojima postoje značajne razlike, može se konstatovati da ove razlike proizilaze iz boljih rezultata dečaka u sve tri varijable (KPOLIGO, SSKOKDA I SDINŠAK).

Zaključak

Na osnovu rezultata ovog istraživanja može se zaključiti sledeće:

- Postoje značajne razlike između dečaka i devojčica u **systemu varijabli** za procenu motoričkih sposobnosti, nakon istovetnog, svakodnevnog i višegodišnjeg telesnog vežbanja u vrtiću.
- U većini **pojedinačnih varijabli** za procenu motoričkih sposobno-

sti nema značajne razlike. Međutim, razlike su značajne u eksplozivnoj snazi (SSKOKDA i SDINŠAK) i delimično u koordinaciji (KPOLIGO), u korist dečaka u svim navedenim varijablama.

- Značajne razlike između dečaka i devojčica u sistemu motoričkih varijabli, kao i u nekim pojedinačnim varijablama, mogu predstavljati signal da treba voditi računa o polnim razlikama prilikom izbora i primene telesnih vežbi, ali i da se dalje prati razvoj motoričkih sposobnosti i proveravaju razlike između dečaka i devojčica.

LITERATURA:

Bala, G. (1981). *Struktura i razvoj morfoloških i motoričkih dimenzija dece SAP Vojvodine*. Novi Sad: Fakultet fizičke kulture.

Bala, G. (2003). Quantitative differences in motor abilities of preschool boys and girls. *Kinesiologia Slovenica*. Vol. 9, br. 2: 5–10.

Bala, G., Sabo, E., & Popović, B. (2005). Relationship between motor abilities and schoolreadiness in preschool children. *Kinesiologia Slovenica*. Vol. 11, br.1: 5–12.

Gredelj, M., Metikoš, D., Hošek, A., Momirović, K. (1975). Model hijerarhijske strukture motoričkih sposobnosti: Rezultati dobijeni primjenom jednog neoklasičnog postupka za procjenu latentnih dimenzija. *Kineziologija*. Vol. 5, br. 5: 7–81.

Krsmanović, B. (1984). *Efikasnost nastave fizičkog vaspitanja u zavisnosti od modela nastavnih programa*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Fakultet fizičke kulture.

Sabo, E. (2003). Struktura motoričkog prostora i razlike u motoričkim sposobnostima dečaka predškolskog uzrasta pri upisu u osnovnu školu. *Fizička kultura*. Vol. 56, br.1–4, str. 10–17.

Sabo, E. (2013). *Metodika fizičkog vaspitanja predškolske dece (Teorija i praksa)*. Novi Sad: Samostalno izdanje autora.

MOTOR SKILLS OF GIRLS AND BOYS OF PRESCHOOL AGE AS A RESULT OF EVERYDAY PHYSICAL EXERCISE

Summary: On the sample of 226 children, i.e. subsample of 116 boys and subsample of 110 girls, which were subject to usual treatment of physical education (Basics of preschool and education program from toddler to preparatory group) in kindergarten, from age 1.5 (so called toddler age) to 6.5 years old (preparatory group i.e. before registration in primary school) testing of motor skills were conducted. The goal was to investigate the differences between boys and girls in motor skills during enrollment in primary school. For the motor skills assessment a battery of 16 tests were used. For determining the differences multivariate, univariate and discriminant analysis were applied. Results show that there are significant static differences between boys and girls in the system of variables for the assessment of motor capabilities. There are significant differences in the individual variables to assess explosive forces (high jump, standing broad jump and hand grip dynamometer) and variables for the assessment of coordination (hand polygon). By comparison of arithmetic means of these variables of boys and girls, it is concluded that differences exist due to boys testing significantly higher than the girls. Obtained differences warn that special attention is needed based on sex, when electing and implementing a physical exercise. In addition, one must monitor and check the differences between boys and girls motor skills.

Key words: preschoolers, girls, boys, physical exercise, motor skills, differences.

Colić Vesna

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača Novi Sad

colic.vesna@gmail.com

PSIHOLOGIJA DETINJSTVA I ADOLESCENCIJE

(Sanja Nišević i Lada Marinković, Psihologija detinjstva i adolescencije,
Mediterran publishing, 2013, Novi Sad)

Udžbenik *Psihologija detinjstva i adolescencije* autorki dr Sanje Nišević i dr Lade Marinković izašao je iz štampe u jesen 2013. godine u izdanju izdavačke kuće Mediterran publishing iz Novog Sada, kao 12. knjiga biblioteke Academica. Autorke, obe profesorke Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu, prirodno su udžbenik namenile (budućim) vaspitačima, ali već posle letimičnog pregleda, on će lako zaokupiti pažnju svakog radoznalog čitaoca. Napisan jasno i koncizno, savremenim jezikom i stilom, misaono provokativno, čini da zaboravimo da se radi o udžbeniku, onako kako ih svi najčešće pamtimo, kao dosadne i teške knjige.

Udžbenik je strukturiran u sedam poglavlja, nakon čega sledi navođenje korišćene literature i dodatak – praktikum za izvođenje vežbi. U prvom poglavlju daje se određenje razvojne psihologije, dok se u drugom daje sažet prikaz njenog nastanka i razvoja. Treće poglavlje posvećeno je određenju osnovnih pojmova, kao što su: razvoj, promene, zakonitosti razvoja, periodizacija životnih razdoblja. Ova tri poglavlja nedvosmisleno pokazuju da je autorkama veoma stalo da se odmah na početku čitanja i izučavanja udžbenika uspostavi polje zajedničkog značenja osnovnih pojmova, kako bi svaki čitalac jasno, sa razumevanjem, mogao da koristi ponuđeno štivo. U četvrtom poglavlju dat je pregled najvažnijih teorija razvoja detinjstva i adolescencije, u kojem se na originalan i zanimljiv način, jasno i slikovito prikazuju aktuelne teorije na kojima se danas u najvećoj meri temelji vaspitno obrazovni rad sa decom i mladima. Peto poglavlje opisuje najčešće metode istraživanja u razvojnoj psihologiji, dok se u šestom daje pregled tipičnog razvoja u pojedinim razvojnim domenima. Pored uobičajenih domena koje možemo sreći u svim udžbenicima razvojne psihologije (poput razvoja motorike, mišljenja, govora itd.), profesorke Nišević i Marinković u ovom delu daju i originalan doprinos, a to je potpoglavlje posvećeno razvoju umetničkih sposobnosti. Time još jednom pokazuju svoju osetljivost za specifične potrebe kako dece, tako i onih koji se spremaju da sa njima rade, budućih vaspitača ili roditelja. Sedmo poglavlje

sadrži prikaz razvoja u adolescentskom dobu, uz osvrt na česte probleme koji se mogu javiti u ovom periodu. Time se daje jasna i zaokružena slika razvoja u ovom značajnom periodu ljudskog života. Sledi pregled korišćene literature koja je bogata i raznovrsna kako po autorima, tako i po godištima izdanja.

Dodatak – praktikum za izvođenje vežbi posebno je vredan deo ovog po mnogo čemu posebnog udžbenika. Izdajamo ga jer možda u najvećoj meri pokazuje praktičnu primenu znanja u svakodnevnom životu i radu, praktično demonstrira kako se određena znanja mogu iskoristiti u lične svrhe, kako mogu da budu podrška u rešavanju problema sopstvenog identiteta, kao i da osposobe za bolje razumevanje i uspešniju komunikaciju sa drugim ljudima, pre svega decom.

Postoji čitav niz faktora od kojih zavisi izgled jednog udžbenika, počev od specifičnosti same nauke, u ovom slučaju je to psihologija, pa do specifičnosti onih kojima je namenjen, ovde su to, pre svega, studenti škole za vaspitače, kao i svršeni vaspitači, roditelji i svi drugi zainteresovani za ovu oblast. To se odnosi i na udžbenik koji je pred nama, te tako on daje osnovni sistem pojmova koji čine srž oblasti psihologije detinjstva i mladosti. Ali za dobar udžbenik neophodno je da on bude didaktički oblikovan i to tako da bude prihvaćen od strane onoga kome je namenjen. Autorke ovog udžbenika upravo pokazuju da dobro poznaju i visoko uvažavaju populaciju za koju su ga napisale. Istovremeno se trude da im pruže adekvatnu motivaciju za učenje, kroz obezbeđivanje bogate „pedagoške interakcije” između čitaoca i udžbenika, preko slika i kratkih biografija teoretičara, pitanjima za razmišljanje („hrana za mozak”), pa do praktikumima sa vežbama na kraju udžbenika.

Specifičnost svakog udžbenika jeste u tome da je on uvek istovremeno i odgovor na pitanje šta je učenje, kakvo ono treba da bude i kakve su uloge nastavnika i onoga koji je podučavan u nastavnom procesu. Udžbenik profesorki Nišević i Marinković odražava koncept učenja u kome je studentu namenjena aktivna uloga u konstruisanju sopstvenog sistema znanja, one ga svakako nisu pisale zarad pukog „prenošenja znanja” Pored brižljivo odabranih sadržaja, ovde se veoma jasno ističe sam proces učenja, kao proces aktivne izgradnje stabilnih i upotrebljivih znanja. Autorke to vešto postižu navodeći čitaoca da uz vlastiti napor, samostalnim mišljenjem i delanjem, često aktiviranjem ličnog iskustva izgrađuje znanja specifična i relevantna za datu oblast. Na specifičan način tome doprinose i organizacione komponente, koje su tehničke prirode, ali takođe doprinose lakšem i boljem razumevanju i korišćenju udžbenika, kao što su: pregled sadržaja, uvodno objašnjenje strukture udžbenika, beleške o autorkama udžbenika, fotografije, slike, ilustracije, spisak korišćene literature.

Neko će možda reći da se savremeno kvalitetno obrazovanje danas može ostvariti i bez obaveznih udžbenika. Možemo se složiti, ali za to su potrebni određeni uslovi, kao na primer, biblioteke bogato snabdevene raznovrsnom literaturom,

bogate medijateke, informatička oprema i mogućnost korišćenja interneta, mogućnost organizovanja stručnih ekskurzija i sl. S obzirom na to da ovi uslovi kod nas još uvek nisu ispunjeni, veoma je važno što imamo ovakav kvalitetan udžbenik, prilagođen i dostupan našim studentima. Verujemo da će on za njih najpre biti zanimljivo štivo, ali da će im takođe omogućiti aktivno sticanje neophodnih znanja o deci i mladima, kao i lak transfer teorijskog znanja u praktične postupke zasnovane na razumevanju dečjeg razvoja, potreba i prava.

Lada Marinković

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača , Novi Sad
lada.marinkovic@gmail.com

PERSPEKTIVE RAZUMEVANJA DETINJSTVA I IMPLIKACIJE NA PRAKSE

(Martin Vudhed - *Različite perspektive o ranom detinjstvu: teorija, istraživanje i politika*. Izdavač: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, CIP – Centar za interaktivnu pedagogiju Beograd, 2012. (114 str.)

Uobličavanje i definisanje novih politika odnosa prema deci uvek se oslanjaju na znanja i razumevanja detinjstva i deteta koje nudi prihvaćena teoijska perspektiva. Kao što se u tekstu Martina Vudheda pregledno uočava, dosledno teorija definiše i pravce kreiranja politika i praksi. Zato pregledom dominantnih teorija o detinjstvu i detetu dobijamo jasniji uvid u razumevanje razloga uvođenja pojedinih praksi. Ne može se zanemariti ni uticaj drugih društvenih faktora na uobličavanje i jačanje značaja određenih teorijskih pravaca kao što su društveni, politički i ekonomski odnosi. Na taj način stiče se uvid u kompleksnost i odgovornost odnosa društva (institucija, pojedinih profesija, roditelja) prema deci.

Pitanje koje se ovim preglednim tekstom postavlja je na kojim vrednostima, etičkim načelima i uverenjima o detetu i detinjstvu, razumevanjima učenja i razvoja se koncipiraju društvene politike prema deci danas.

U početnom tekstu *Umesto uvoda* koje su napisale Dr Dragana Pavlović Brenešević i Dr Živka Krnjaja daje se napomena o važnom preduslovu za razumevanje predmeta kojim se bavimo u okviru naučnog diskursa, ovde o detinjstvu, o problematici vezanoj za "legislativno i tradicijski ustanovljenim terminima". Postavlja se pitanje i otvara problem, da li je opravdano da "jedan potencijalima neograničen, višeznačan i najdinamičniji period učenja i razvoja u životu, kakvo je rano detinjstvo, terminološki ograničimo na društvenu projekciju deteta kroz nivoe obrazovnog sistema i nazivamo ga predškolskim periodom" (Pavlović Brenešević, Krnjaja, 2012: str.5.). Iz tih razloga, u prevodu teksta Martina Vudheda, postavljena je dilema oko termina predškolsko vaspitanje kao prevod engleskog termina "early childhood education; care and education" „early childhood services and programmes” kao „usluge i programi predškolskog vaspitanja”, a „child care services” i „preschool setting” kao „predškolska ustanova” odnosno „dečji vrtić”.

Da li je prikladnije koristiti izraz vaspitanje u ranom detinjstvu i deca u ranom detinjstvu od izraza predškolsko vaspitanje i dete predškolskog uzrasta? Da li u obrazovanju vaspitača obrazujemo profesionalce koji se bave vaspitanjem dece pre škole ili se bavimo vaspitanjem dece nezavisno od doba u kojem pojedina društva određuju za uključivanje dece u instituciju škole. Da li su vaspitači kao profesionalci značajni saradnici učitelja i mogu sa njima paralelno da sprovede i obezbeđuju brigu o deci?

Drugu takvu važnu jezičku dilemu predstavlja sintagma “evolving capacities” koja je prevedena kao *razvojne sposobnosti* (u srpskom izdanju Konvencije o pravima deteta) dok je u ovom tekstu prevedena kao *razvijajući kapaciteti*.

Naime, na ovom primeru jasno se uočavaju doprinosi teorijskih konteksta iz kojih se formiraju pre svega jezik, a potom i značenje i implikacije na prakse i politike delovanja prema deci.

Razvojne sposobnosti deteta impliciraju na dete kao “biće u nastajanju”, sa ograničenim kapacitetima koji se razvijaju, a njihov napredak procenjuje u odnosu na postavljenen norme i očekivane standarde razvoja. Nasuprot ovom kontekstu proizašlom iz razvojne psihologije stoji termin *razvijajući kapaciteti*. Odražava shvatanje deteta kao “bića sa kapacitetom a ne deficitom” (Pavlović Breneselović, Krnjaja 2012: str.6.). A kako ove autorke navode “ da bismo razumeli dečju perspektivu, moramo najpre razumeti polazišta našeg delovanja” (ibid: str.6.).

Profesor Martin Vudhed radi na Otvorenom univerzitetu u Velikoj Britaniji. Pored uredničkog angažmana u časopisu *Children & Society* (Deca i društvo), član je uređivačkog odbora časopisa *Childhood* (Detinjstvo) i međunarodnog saveta časopisa *Journal of Early Childhood Research* (Časopis za istraživanje ranog detinjstva). Autor je brojnih knjiga i članaka o ranom detinjstvu, od čega su značajniji navedeni u delu brošure koji navodi literaturne reference. Od strane Saveta Evrope, OECD-a , Unicef-a i Save the Children-a angažovan je na analizi različitih politika prema deci kao i analizi implementacije dečjih prava. Komentar 7 „Implementing Child rights in Early Childhood” (Ostvarivanje prava deteta u ranom detinjstvu) je preveden i objavljen u okviru ove publikacije.

Na oko sedamdeset stranica ove publikacije čitatelj može steći kratak ali obuhvatan uvid u četiri osnovna pravca sagledavanja detinjstva, politika i praksi odnosa prema deci, koji su sa njima povezani, odnosno odražavaju praktične konsekvence teorijskih koncepata razumevanja pozicije deteta u društvu. Nazivi poglavlja su istovremeno i nazivi ovih pravaca, odnosno perspektiva: Razvojna, Politička i Ekonomska, Socijalno-kulturna i perspektiva Ljudskih prava. Poseban deo pod nazivom Dodatak čini Opšti komentar br.7 Komiteta UN za prava deteta-ostvarivanje prava deteta u ranom detinjstvu. Posebno značajan deo predstavlja i Literatura u kojoj su navedene 153 reference koje su vodič za svakoga ko želi da se više upozna sa osnovnim perspektivama, dok za poznavaoce govori o najreferentnijim autorima o kojima se u u okvirima pojedinih pravaca govori.

Takođe čitaoc se upućuje u reference samog autora publikacije (prof. Vudheda).

U okviru svake navedene perspektive koja je bila od snažnog uticaja na definisanje politika i praksi u odnosu na decu i detinjstvo, dat je prikaz osnovnih teorijskih, istraživačkih i političkih tema, pitanja i vizija ranog detinjstva.

Autor ističe kako je razvoj politike društvene brige o deci i predškolskog obrazovanja danas pod velikim uticajem Konvencije UN o pravima deteta, Komitetom za prava deteta koji je zadužen za praćenje napretka država koje su potpisnice Konvencije. Upravo je ovaj Komitet zvanično usvojio 2005. godine Opšti komentar br. 7 na temu „Ostvarivanje prava deteta u ranom detinjstvu. Ova sve veća tendencija da se politike brige o deci zasnivaju na pravima deteta, upućuje na različite razloge nejednakih uslova u kojima deca odrastaju u svetu, za razliku od perspektiva koja su se zasnivala na saznanjima o deci prevashodno zapadnih zemalja. Oslanjanje na uporište prava dovelo je do novih politika prema deci, autor nam navodi primer Velike Britanije u kojoj je uvažavanje dečje perspektive i “slušanje dece” postala jedna od ključnih kompetencija onih koji se bave decom i rade sa njima. Istovremeno predstavljen je primer odupiranje Britanske vlade ukidanju telesnog kažnjavanja dece iz straha od podriivanja roditeljske uloge i odgovornosti za socijalizaciju dece, o čemu se i kod nas vode otvorene polemike. Autor nam ukazuje i na posledično sve veće interesovanje naučnika za internacionalne i interdisciplinarnе studije, istraživanja i evaluacije.

Takođe, skreće pažnju na odnos između samih istraživanja i politike obrazovanja, koji je zapravo retko jednosmeran (u bilo kom pravcu), već je češće paralelan. Povremeno povezan zajedničkim interesima, međusobno oblikujući, a neretko i u neslaganjima, bilo da se radi o osporavanju rezultata istraživanja, bilo da se želi opravdati određen pristup u sprovođenju prakse.

Ono što im je zajedničko je činjenica da se “u većoj ili manjoj meri prilagođavaju globalnim ekonomskim, političkim, demografskim, tehnološkim i kulturnim promenama” (Vudhed, str 17.), napominje autor.

Profesor Vudhed posebno ističe ideju da ponekad uvećavanje značaja neke teorije ili studije u ime prava dece, zapravo predstavlja pokazatelj interesa pojedinih društvenih grupa ili specifičnih potlitičkih prioriteta. Ovim nas autor zapravo opominje na konstantnu potrebu za preispitivanjem sopstvenog saznanja u okviru poznatih kao i novih naučnih disciplina, kao i evaluaciji sprovođenja konkretnih društvenih politika u okviru predškolskog i obrazovanja i vaspitanja uopšte. Na neophodnost kritičke refleksije kako teorije tako i prakse. Jedino neosporna ostaje važnost i značaj brige o odrastanju novih generacija.

Ova publikacija nije u prodaji, ali kako stoji u njoj navedeno, daruje se zainteresovanim stručnjacima i institucijama. Dostupna je zainteresovanim čitaocima na veb sajtu CIP-Centra za interaktivnu pedagogiju i na veb sajtu IPA- Instituta za pedagogiju i andragogiju (<http://www.f.bg.ac.rs/instituti/PEA/publikacije>).